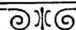

KNJIŽNICA ZA MLADEŽ.

IZDAJE

HRV. PEDAG.-KNJIŽEVNI ZBOR.

KNJIGA XLVII.

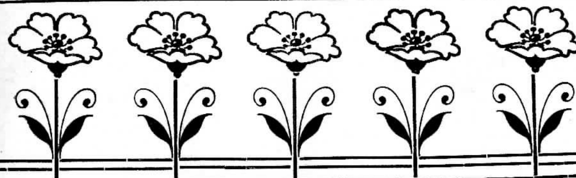
SREĆA U NESREĆI.

U ZAGREBU.

TISAK C. ALBRECHTA (MARAVIĆ I DEČAK).

1908.

SREĆA U NESREĆI.

PRIPOVIJEST IZ HERCEG-BOSNE.

ZA HRVATSKU MLADEŽ NAPISAO

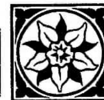
IVAN KLARIĆ.

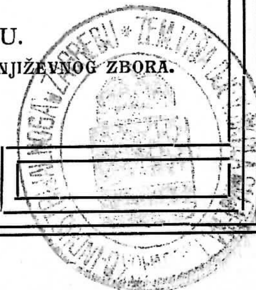

U ZAGREBU.

NAKLADA HRV. PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOG ZBORA.

1908.

I.

Mustaj-beg Tanković.

Pod krševitom Dinarom, gdje se razlilo Buško blato (jezero), a nad njim izdigao njezin najjužniji vrhunac Kamešnica, nalazi se selo Vrela. Selo se zbilo uza stranu, a pred njim na sjever, istok i zapad pukla ravnica, u koju se Buško blato uvalilo kao žumance usred bijeloga jaja. Malo podalje od sela prema jugu izdigao se lijep jajast brežuljak, a na njemu se vidi, ne »bijela kula«, kako naše narodne hrvatske pjesme govore, nego da reknemo crna kula bega Tankovića. Kula je crna, jer se nad njom kroz godine i godine silno vrijeme izlilo: kiša, snijeg, tuča. I gromovi su u nju pucali i dušmani na nju navaljivali. Krov joj je gorio, mnogo je platno (zid) bilo od nje otkinuto, ali ona ipak uspravno stoji i prkosi svemu

onome, što je preko svoje glave preturila. Stoji kula čvrsto i stalno kao stanac kamen u gori, pa na njoj ne biva, kao što veli narodna pjesma, da, kad gospodar po njoj pođe, »sva se kula iz temelja ljulja.« Stoji kula zdrava i čitava, a kad joj pogledaš tvrde, široke temelje, zaključuješ, da će još postajati mnoge dane i godine, prije nego joj se rekne, da je prah i pepeo — ruševina.

Uz kulu se nanizalo nekoliko zgrada. Pred kulom je dvorište s visokom kapijom. Desno dvorištu stoji hambar (žitnica) s mnogo okana (pregrada) za raznovrsno žito. Svako okno ima svoju vrstu ploda. U jednom je oknu sasuta pšenica bjelica ozimica, u drugom jarica, u trećem jari ječam, u četvrtom ozimi, u petom zob, u šestom pir, u sedmom raž, u osmom napolica, u devetom proso, u desetom kukuruz, u jedanaestom grah bijeli, u dvanaestom crveni, u trinaestom heljda, u četrnaestom karišik, u petnaestom sijerak, u šesnaestom odredine od svih ovih vrsta žita za živad, a sedamnaesto je prazno i čeka, da se u nj saspe što bilo, a to će trebati poslije u jedno od navedenih okana sasuti, kamo već po vrsti pripada. A pod ambarom je dubok, vrlo dubok podrum za repu, rotkvu, krompir, kupus i sve drugo, što

se boji mraza. Lijevo od kapije vidiš vrlo dugačku staju za krave. Ona je ozidana, dok je ambar drven, da žito ne potegne na se vlagu. U staji ima osam maldovanka (krava möltalske pasmine), dvije naše bosanske buše (male krave) i četiri dugoroge posavke. Staja je pregrađena na troje. Jedan je dio teočak, drugi za krave, a treći za dvanaest vitorogih volova orača. Uz tu staju, ali na okuku, da je dvorište posve zagrađeno, nalazi se konjska staja, u kojoj ržu čili konji i bijesne bedevije (kobile), a tutanj njihov po hrastovim podnicama čuje se kroz sve selo Vrela. Konji su i bedevije ponajviše arapske pasmine, a ima i bosanskih, jer tko će samar nositi, a na samaru žito i drva, tko li ga vriјeći, ako ne ustrajni, naš domaći konj. Korak, dva dalje nalazi se kućica za lovne pse. Tudje su za lanac povezani hrtovi i vižlad. Deset ih je na broju. Ne zna se, koji li je ljepši, koji li tovniji. Pred svakim je korito, a povezani su zato, da se ne kolju za hranu i meki ležaj. Uz kapiju, što je trebalo još prije spomenuti, svezan je kudrav urov, torna psina, koja nikoga, ni svoga gospodara ne poznaje, pa bi udarila i na vuka i na hajduka, te bi i jednoga i drugog rastrgala na sićušne komadiće, ako ih tko ne bi obranio. Uz ambar prama

pasjoj staji stoji ćumez (zgrada za živad). U njoj ima svega i svašta: kokoši, tuka, gusaka, pataka i morskih kokoši (biserki). Golubovi mu se legu pod krovovima kule i staja, gdje su postavljeni lijepi bojali kafazi Mogao si tu još opaziti pauna i paunicu, što ih je Tanković donio iz Stambula (Carigrada). A za kulom je krasno uređena bašča (vrt) i cvijetnjak s kovanlukom (pčelinjakom), gdje na svakom sudu (košnici) ima vedro ogledalo. U vrtu mu cvate plavi sumbul, raznobojni karanfili, rumena ruža i kadifasta ljubica, te se tu još može zamijetiti mnogi uresni grm.

»Kula mu je od devet bojeva«, pjeva narodni pjevač, ali Tankovićeva nije nego na tri, pa ipak je dosta visoka, jer su bojevi (katovi) visoki. U dônjem su boju (razizemlju) subaše (nadglednici) i sluge, a ovdje mu noćivaju i kmetovi, ako se zavrnu; u srednjem je boju njegov stan i sobe za prijatelje, ako mu se kojom zgodom uvrnu, a gornji je boj određen za žensku čeljad. Toj je čeljadi zaista lijepo, jer pucaju krasni vidici na krševitu Kamešnicu, Zavelinu, Tušnicu, Cincar i na Buško blato, (jezero) koje se proljećem razlije kao more, kad na planinama počne kopnjeti snijeg. Još se otud vidi duguljasto Livanjsko polje sa Ševarevim blatom. S

prozora tankovite kule uživaju ljepotu prirodnu, koju nam dade svemogući Bog — hvala mu i slava!

Gospodar te tvrde, kamene kule bio je u doba, kad se ova pripovijest događa, Mustaj-beg Tanković, a poslje njega njegov bratić Omer-beg. To su bili odžakovići (staro koljeno). Malo ih je bilo u Bosni takovijeh. Mustajbegu je bilo oko 40 godina, kad se prva eškija (potlačeni narod, koji se bori, ne za svoja prava, jer ih pravo reći ni nema, nego proti nasilju pojedinih nasilnika, što bi htjeli od raje, krštenih sultanovih podanika, i dušu izvaditi, pa im još ne bi bilo dosta) pojavila u Bosni. Valjalo im braniti odžak od napadaja, pa i on pripasao sablju i zatakao za pas oružje i ako se nije njegov kmet ni jedan maknuo. Pa zašto bi se i micao? On im je bio dobar kao dobar dan u godini, kao gladnom čovjeku kruh, pa makar kakav bio. Ali se morao naoružati. Nazivali su svakoga izdajicom, tko ne bi pušku podigao. Tako se i naš Mustaj-beg, — htio, ne htio — priklopio u društvo proti eškiji (ustašama).

Kakav je Mustaj-beg? To malo prije rekosmo. To ti je duša od čovjeka. Krvi bi ti svoje utočio, pa bio ti musliman ili kršćanin. Lijep je, brate, i pristao, a prijazan, da mu se

svaka dlaka posmjehiva. Kako nije star, onako je uspravan kao direk. Dosta je povisok, a crnomanjast. Nosio je oveliku čalmu (turban), a pod visokim čelom bilo mu je oko sokolovo i pozahvatan mrki debeli brk, da ga je mogao gotovo za uho zametnuti.

Mora da ide i Mustaj-beg u društvu proti eškiji. Mora, ne zato što bi eškija njemu bila što kriva, nego zato, da mu se ne rekne, da je strašivica, da je kukavica, da je izdajica. Ta on je bosanski beg, plemić, koljenović i odžaković, pa da tako pogrdnu ljagu na sebi nosi? Ne, to njegov obraz ne može podnijeti!

II.

Odlazak u boj.

Osvanulo blago proljeće godine 1875. Ječi sva šumovita Bosna i kršna Hercegovina od zveke noža, sablje i grohota smrtonosne i ubojite cijevi raznovrsnih pušaka. Planina je puna vuka i hajduka, ali ne hajduka, koji je pošao robiti i paliti, nego koji je pošao sebi tražiti slobodu, da makar u kolibi može jesti crni hljeb, a da ga ne topi i ne lašti tom krvlju ili krvlju svojih milih i dragih. Polje ravno puno je stalne vojske i spahija (aga i begova) t. j.

gospodara zemljišta. Sve se diglo, kuka i motika: gospodari na kmetove, a kmetovi na gospodare.

Valjalo i Mustaj-begu barjak razviti. Da to ne učini, osim rugla i sramote, Bog zna, šta bi mu se još moglo dogoditi. Njegova bi ga rođena braća po krvi, vjeri i jeziku raspela i na mijehe kao jarca odrli.

Talambas (daulbas = bubanj) buba pod njegovom vitom kulom. Poziva se sve u četu, što može pušku ponijeti. Svjetina se skuplja. Tu ima staraca sijedih brkova i brade, pa krezubih zuba, a ima i mladića, što im je istom nausnica nicati počela. Sve je pošlo, da otpor skrši, da raja (podložnici) ostane rajom, kao što je i dosad bila, a ne pita se: jesu li spahije spahijama ostale kao što su dosad bile. Pošao i Mustaj-beg, ako i preko mrtva srca. Valjalo je ići u društvu. I ako se njegov nijedan kmet nije pobunio zbog njegove dobrote, valjalo je otpor drugih skršiti.

Buba talambas, borija (trublja) svira, ciči, da bi morao uši začepiti. Svijet se skuplja. Graja je, galama je pred odžakom Mustaj-begovim. Idu posjednici na Crne potoke, da potuku i pokore raju. Dotrčala dječurlija, a i drugi svijet, koji nije za pušku i handžar. Netko se

smije, netko plače, kako to uvijek u takvim prilikama biva. Dok evo ti i Mustaj-bega Tankovića na konju vranu kao na gavranu. Obukao se u svilu i kadifu, a sav se žuti u suhu zlatu kao sunce žarko na vedru nebu. Sve se okrenu prama njemu, a on poteže dimiškinju ćordu (sablju, što je kovana u Damasku, u Siriji), pa samo reče: »Za mnom, junaci!«

Krenu Mustaj-beg Tanković sa svojom četom. Talambas poče bubati, borija poče svirati, a kad to prestade, netko izdiže, po svoj prilici Osman Hrnjičić, jer je poznat kao šaljivdžija i dobar pjevač, iz svega grla:

»Vozila se po suhu galija,
Konja jaše po moru delija,
Pjevač pjeva na njem glave nema,
Vino piju dva mrtva junaka,
Dvorila ih bez ruku djevojka.
Puče puška više Sarajeva
I pogodi cara na Kosovu
Pod koljeno u srce junačko,
Mrtav care zdravo kući dođe«.

Smije se Tankovićeva četa, smiju se pratioci. Jedan primjećuje:

»Onaj sigurno ne će žive glave donijeti kući.«

Drugi nadoveza: »Mrtve ne će pogotovo, jer kad ne može živu, kako će mrtvu. Mogao

bi doduše sa svojom živom donijeti tuđu mrtvu, ali sam svoju mrtvu da donese, to ne može biti.«

Stupa Tankovićeva četa. Sva je zdrava i vesela. Roditelji, braća i sestre, te rođaci i prijatelji praštaju se s odlaznicima tužna srca i suzna oka želeći im srećan put i još srećniji povratak. Tužna je i Šemsi-hanuma (gospođa) uvrh vite kule. Gleda ona za svojim dragim Mustaj-begom, pod kojim vranac zečki poskakuje, pa udara kopitom o kamen, da sva zemlja ječi i sitne iskre vrcaju. Ovi udarci odzvanjaju u njezinu mekom srcu. Srce joj se steže, pa joj kišu suza utjeruje na oči i duboke uzdahe iz grudi istiskuje. Vojska zamače za jedan brežuljak nedaleko sela, te se više nije ni vidjeti mogla. Šemsi-hanuma, tužna za svojim vojnom, prisloni se na jastuk (vanjkuš) i procvili dalje

III.

Mali nahod.

Ide četa na Crne potoke, koji se nalaze pod gorom Čemernicom na izvoru srebropjene Une, gdje ima eškije kao na gori lista, kao u polju cvijeta. Podigla se raja proti spahijskomu zulumu (nasilju). Nije se moglo njihovo zlo-

snositi. Četa udarila kraj Buškoga blata u Županjac. Tamo je čeka Muharem-aga Odobašić sa svojim prijateljima, pa će skupa preko Livna, gdje će se tamošnje čete priključiti. A doći će još pomoći iz Glamoča, pa će preko dugačkoga Livanjskog polja u Grahovo, a otud na Crne potoke, da podijele mejdan, te kome obojci, kome opanci. Ili će raja rajom biti, ili će spahija prohu jesti.

Stupa četa lagano. Katkad se bubnjar oglasi, katkad svirač zasvira, a čuje se i to, gdje dva i dva popijevaju:

»Soko bira, gdje će naći mira.
Nađe mira na jeli zelenoj,
Al' pod jelom, tu se šator bijeli.
Ne će soko na visoke jele,
Već on ide, gdje se šator bijeli.

Noć se počela okolice hvatati Zapadni je obzor za Troglavom sav crven i krvav kao crvena čoha. Tamo će biti razbojište, a do njega su puna tri dana hoda. Miti vojska nekolika pusta sela, jer je narod umakao u planinu i preko međe, da travu ije i s lista vodu pije. Ostale su kuće i druge zgrade prazne. Ne puše se badže (dimnjaci), ne laju psi, ne riču goveda, ne bleje ovce, ne mekeću koze, ne ržu konji, ta ni pijevac ne pjeva. Mrak se uhvatio po-

dobro i bio bi još veći, da blijedi mjesec iza Tušnice ne osvjetljuje pusti kraj. A Tankovićeva četa stupa oštro pokraj Stipanića sela, gdje se okrunio naš prvi hrvatski kralj Tomislav god. 925. Crni se nešto nadesno kraj puta, kud je četi proći:

»Šta je ono?« učini jedan.

»Vrti se«, dometnu drugi.

»Miče se, vjera je!« veli treći.

Četvrti nateže pušku, pa taman da će odapeti i smjeriti ono, što se miče uvrh glave, ali u tom Tanković reče:

»Pusti da vidimo, šta je!«

Idu sve bliže i bliže. Imaju šta vidjeti. Nasred polja pružila se žena u sadaku (suknenoj haljini), kolika je duga i široka. Ne znaju još. da li je mrtva ili živa. Uz nju se priklonio dječak od pet do šest godina s komadom kruha u ruci Bulji dječačić u Mustaj-bega i njegovu četu. Strah ga uhvatio, te od straha ne može ni plakati ni govoriti.

»Mali!«

Dječak zanijemio, pa ne odgovara.

»Snašo!« zovu ženu.

Žena šuti i ne miče se.

»Sjaši Mehmede!« zapovjedi Mustaj-beg, »pa vidi, šta joj je?«

Mehmed sjaha, pristupi ženi i djetetu; dijete krisnu, kao da ga u vatru turi, a žena: nit' se tiče, nit' se miče.

»Ne boj se, mali!« reče Mehmed, gurnu rukom ženu, a žena sva ukočena i hladna kao stijena studena.

»Mrtva je, beže!« reče Mehmed.

»Oh, jest!«

»Ja držim, da jest.«

Pipa je po ukočenom licu, po žuljavim, ledenim rukama, osjeća, da je hladna kao ljuta zmija i opet kazuje:

»Jest mrtva, jest!«

»Prevrni je!«

Kako je žena ležala na lijevom boku, Mehmed je prevrnu na desni, pa ima šta kroz mrak i vidjeti. Pod njom lokva krvi.

»Ubijena, beže!«

»Ubijena?«

»Jest; evo pod njom lokva krvi.«

»Šta ćemo sad?« pita beg.

«Šta? Ostavimo dvojicu kod nje, pa nek je sjutra ukopaju, a maloga ćemo uzeti sa sobom. Ovo će biti, ako Bog dâ, pravi Turčin, pa će nam pomoći progoniti raju«.

»Šuti!« reče odrješito Mustaj-beg. A kad je mali čuo, da će ga sa sobom povesti i s majkom rastaviti, stade ga krivljevina.

»Ne plači, dijete!« javi se nježno i sažalno Mustaj-beg. »Lijepo će tebi kod nas biti Tvoja mama spava, pa će sjutra za nama doći. Sad ne može; boli je noga. Ja ću, bolan, rad nje konja poslati. Hodi ti amo! Digni ga, Mehmede, za me!«

Mehmed popade dječaka. Dječak se koprcao i revao kao rak na ugljenu. Vranac se vrtio, jer nije vičan takvoj krisci. Mustaj-beg ustezao konja i malo se naprijed pognuo, dok mu Mehmed u sedlo za leđa dječaka posadio, a onda ga svojim šalom (pasom) oko Mustaj-bega omotao i svezao, da ne padne iz sedla.

«Drži se, mali, dobro!« rekao je Mustaj-beg, pa na bijesnu vrancu krenuo dalje prama Županjcu, a njegova hrabra četa za njim, gdje su na noćište pali.

IV.

Mali Ivo u bega Cenkovića

Svršila se bitka na Crnim potocima. Bila je žestoka i krvava. Mnogi je junak tudje svoju glavu usijao, a crnu zemlju svojom krvlju natopio, te postao hranom orlu i gavranu. Pravo se ne zna: ni tko je dobio, ni tko izgubio. Mustaj-beg se vraćao sa svojom prorijeđenom če-

tom. Bio je nešto sjetan, neveseo. Došao je u Županjac svomu prijatelju Arslan-agi Kulišiću i tudje zatekao dijete, za koje je rekao, da mu ga čuvaju i paze kao očinji vid, dok se on vrati s Crnih potoka. Mali je već spavao, jer je bilo pokasno.

Za večerom upita Mustaj-beg Arslan-agu:

»Kako je nahod?«

»Zdrav je?«

»Jede li štogod?«

»Jede kao mećava«.

»A je li plakao za materom?«

»Pa i nije, ali mu se vidi tuga na licu«

»Pitaste li ga za ime, otkud li je, što li je, čiji li je?«

»Pitasmo. Veli, da mu je ime Ivo, ocu Luka, a materi Janja. Kaže, da je iz Sevnice pod Kongorom, znaš, gdje je ono sedam hrvatskih kraljevića držalo vijeće, o čem li, kako li, to mi ni danas ne znamo. Pripovijeda, da mu oca zovu prišvarkom »Bičvo«, a da mu je pravo prezime Tomić, dakle je rođak onoga junaka i glasovitog hajduka Tomić Mihovila, za kojega pjesme kažu, da je ubio kadiju Suzicu i tako mnogu sirotinjsku suzu otr'o i da: »Vino pije uvrh Vrana, više Duvna ravna.« Reče još, da mu je otac otišao u četu fra Bone Šarića,

a fra Bono je odveo svoju četu don Ivanu Musiću. Mater ga je povela, ne zna ni on kuda, a netko ju je ubio iz puške, ne zna ni on: tko ni za što, jer ga ni vi io nije. To je bilo isti dan, kad ga kod Stipanića nađoste uz mrtvu mater s komadom kruha u ruci.«

Po večeri su se još malo prijatelji razgovarali o svem i svačem, a najviše o tužnom stanju u nesrećnoj Bosni, a sjutradan otiskao se Mustaj-beg sa svojom četom svomu odžaku u selo Vrela. Za se je postavio maloga Ivu. Mehmed ga dobro pritegao pasom za bega, da dijete ne pane sa sedla. A kad su najahali kraj Stipanića, gdje već Ivina majka pod crnom zemljom ležaše, baci Mustaj-beg turoban pogled prema golom, neobraslom humku bez krsta i ploče, te nešto u sebi turski prošapta, obzirući se žalostivo na maloga dječaka.

Očito je Mustaj-beg govorio nekakvu molitvu stvorcu neba i zemlje, čovjeka i crva, mrava i svega, što se miče i ne miče, vidi i ne vidi, za ispokoj njezine duše.

Ivo nije znao, ni gdje je, ni kako je, te ne bi ni znao, da prolazi mimo svoju roditeljku, mimo svoju hraniteljicu i odgajateljicu, da Mustaj-beg ne učini: Iviću, ondje spava tvoja majka, ali će se ona probuditi, pa će

k nama doći, da vidi, koliki si momak za ovo vrijeme narastao, pa će ti još donijeti kolač i drugo štošta.«

Dječak je šutio, dok su mu suzice rosile meko i nježno lice.

Bila je već večer, kad Mustaj-beg Tanković izbi pred selo Vrela i tudje se sa svojom krnjom četom oprostio. Na rastanku reče:

»Braćo! Mi svoje učinismo. Pozovu li nas opet, nek ste na okupu. Ja ću pred vama, dok je ove moje glave na ramenu, nositi barjak. Hoćemo li propasti ili pobijediti, to ne znam, to je u Božjoj ruci. A sad s Bogom, dok se opet u zdravlju i veselju gdjegod ne sastanemo.«

Bubanj zabubao, svirala zasvirala na pozdrav, četa se razišla. Mustaj-beg s malim Ivom za leđima i s četiri momka jahao prama kuli. S kule iz dana Božjega u dan gledala Šemsi hanuma, kad će joj sam glavom beg doći ili koji begov glasnik stići, da joj makar jednu riječ progovore, pa bilo to bijelo ili crno, samo da ne živi u vječnoj neizvjesnosti i očaju. Ali glasa ni otkud nije bilo. Već joj siroti oči izbjeljele gledajući u nedoglednu daljinu. Ali eto ipak jednoć vidje ona, gdje četa, koja je iz Vrela pošla na eškiju, stupa prama selu i njihovoj kuli, ali se iz čete ne čuje: »Vozila se po suhu galija«, ni: »Soko bira, gdje će naći mira«, već Mustaj-beg tiho jaše na konju vranu kao na gavranu, a za njim u sedlu vidi se nešto kao klupko, kao kakav zavežanj zamotano. Sam Bog znade, šta je.

Vidjela Šemsi-hanuma, kako se Mustaj-beg oprostio sa svojim ratnicima, ču kako svi viknuše: »Živio Mustaj-beg!« — Vidje ona, kako on još prije negoli im i riječ progovori, svakomu turi nešto u ruku, ali vidje i to, kako za njim nešto kao klupko u sedlu jaše. S visoke kule kroz gusti mušebak (rešetku) nije mogla razabrati, šta je.

Gleda Šemsi-hanuma kroz mušebak i pita se: Šta bi moglo biti; tko jaše za njezinim Mustaj-begom? A kad se Mustaj-beg lijepo sa svojom četom oprostio, pa pojahao vranca ravanom prama odžaku, onda Šemsi-hanuma nije pogotovo vidjela, šta joj Mustaj-beg za svojim širokim leđima nosi.

Prije nego je Mustaj-beg izbio kapiji, skoči Mehmed s konja, da mu otvori, kako će beg s djetetom ujahati. A kad ujaha, stade tutanj kaldrme, a vranac stade taman pred vrata i zarza.

»Odriješi kukavo dijete! Zaista je sustalo.«

»Spava!« reče Mehmed driješeći ga i skidajući ga sa sedla.

Mali se Ivo uljuljao na konju u slatki san i zaspao, te nije ni čuo, šta reče Mustaj-beg četi, niti je znao, kud je prispio.

»Nosi ga u odaju, pa kad se ujutru probudi, dajte mu jesti i piti, štogod mu duša želi: kajmaka (skorupa), varenike, mlijeka, meda mesa, štagod hoće«.

Tako je i bilo.

Dok je Mustaj-beg sjahivao s konja i ulazio u kulu, dotle je Šemsi-hanuma gledala, kako nekakvo dijete unese Mehmed u kulu, pa kako nikoga muškoga nije bilo u kuli, strči u muški odio pred svoga Mustaj-bega, da mu nazove dobrodošlicu i da ga upita, kako proboravi toliko vrijeme u borbi i na putu, te kakvo ono on dijete sa sobom donese.

Beg je pozdravi po muslimanskom običaju turskim jezikom i sjede na šilte (od vune načinjeno sjedalo.) Šemsi-hanuma otprimi pozdrav i upita, kakvo ovo on dijete sa sobom donese? On joj kaza sve, što je o njemu znao i što je iz Arslan-aginih usta čuo. Šemsi-hanumi svrnuše se suze od prevelike tuge, kad je čula i razabrala, kako je jadni, mali Ivo osirotio, te

joj bilo vrlo drago, što ga je milosrdni Mustaj-beg sa sobom donio.

»Bè, ja ću njega i oženiti.«

»Šuti, dina ti (vjere ti)! I onako mu je dosta muke. Još ne zna, ni da je živ.«

»Hoću, vjera je, kad bude vrijeme. Znaš našu kmeticu Perku? Ona nema muške glave u kući, pa joj je teško. Čim Ivo poodraste, primit ću ga za ruku, pa u njezinu kuću, neka bira od njezine četiri kćeri, kojugod hoće, pa onda i nju za ruku, te pratru (fratru, svećeniku), pa: »Vjenčavaj; evo ti pare, a ako ne ćeš ti, beli hoće pópa ili kadija.«

Šesi-hanuma se na to begovo ozbiljno pripovijedanje grohotom nasmijala. Beg je to tako ozbiljno rekao, kao da će to sjutra biti.

Jednoga dana sjedio Mustaj-beg Tanković na sedžadi (prostiraču) pred kulom, pušio na nargilu (osobita vrsta lula) žuti rumelijski duhan i pio crnu kavu, pa se u debele zavezao misli. Sad mu se smrknulo visoko čelo, sad se opet razvedrilo. To je bilo kao promjenljivi proljetni dan. I još bi se valjda to događalo, da ne ču:

»Hajde, o eškijo!« (ustaša).

»Nijesam ja eškija, ja sam Turčin«, propentao mali Ivica.

»Šta ovo?« — pita se beg.

U dozivanju upozna glas Mehmedov, a u odgovoru ili odzivanju Ivičin. Kako je do ovoga poziva i odziva došlo, to on nije znao, a eto to ga je izvuklo iz njegovih misli. Ne bi dugo, a evo ti Mehmeda s Ivićem u dvorište. Svaki, nosi u ruci po jednu misiraču (tikvu), a na leđima im pune torbe mesnoga graha, što ga je valjalo spremiti za ručak. Samo je trebalo misirače oguliti i grah okončati, pa je gotov posao. Mehmed nazva selam (pozdrav) begu, što beg otprimi, a Ivo ne reče ništa, jer nije ništa ni znao. Divljak među divljacima, — neupućenim slugama, — još nije naučio, da pozdravi svoga hranitelja. Je li zbog toga kriv? — Nije, jer ga ne naučiše, niti se potrudiše, da ga nauče, a da su mu rekli, da valja bega kao gospodara uvijek pozdraviti, pa kad to ne bi htio, onda bi istom bio kriv, te bi ga valjalo koriti.

Beg smrknut upita:

»Kako ono ti zovnu malo prije maloga Ivana?«

»Hajde, o eškijo!« — kaza Mehmed, kako jest.

»Tko ti to reče?«

»Ja a a — — onako!« promuca Mehmed

»Nije: Ja ovako!« — nego pravo kaži: Tko ti to reče? Ja hoću, da znam, šta se u mojoj

kući radi i događa; šta li se u njoj zbori i tvori?«

Mehmed je šutio kao olovom zaliven.

»Rekoh li ti ja to?«

»Ne reče!«

»A hanuma?

»Ni ona!«

»A koji sluga, kmet ili subaša?«

»Ni oni!«

»Pa, kako ti to smiješ govoriti?«

»Ja mu jedamput u šali to rekoh, dragi beže, pa sad prihvatilo sve selo i drugoga mu imena nema, već: »eškijo, eškijo!«

»Baš ti je pametna šala!« reče ljutit beg i otpuhnu jedan povelik dim iz nargile.

»Eto i ja vidim, da ne valja i da je neslana, dok se ti ljutiš, ama: šta bih tome? Evo je vjera, ne ću više. pa ako ikad to iz mojih usta čuješ, odmah me metni u falake (sprava za sapinjanje nogu) i istabaj, da mi sve krv curkom curi.«

»Iviću!« zovnu beg maloga Ivu

»Aaaaa?«

»A šta ti ono Mehmed reče, kad on tebe eškijom zovnu?«

»Nijesam ja eškija, ja sam Turčin.«

»A jesi li ti Turčin?«

»Ne znam.«

»Čuj, Mehmede, šta ludo dijete kaže. A ne znaš ni ti, jesi li Turčin ili nijesi. Ni ti ne ilačeš, (ne moliš se Bogu), pa kažeš, da si Turčin, a o turkovanju (islamskom vjerozakonu) ne znaš ni koliko je ovliko.«

Beg noktom prednjega palca zape o prednji zub, gdje se ču: Kvrc! — i ništa više, a onda nastavi:

»Da mi ga nijesi odsele tako zvao. A kako si ga naučio, da ti odgovara: Ja sam Turčin! — tako ga sad od toga oduči. Jesi li čuo?«

»Ama, dragi beže, već ga sve selo tako zove, pa i hanuma.«

»To je tvoja krivica, a znaj, da ja to neću.«

»Ubila bi ga djeca, da se ne odzovne: Ja sam Turčin!«

»To je tvoja stvar. Ti s djecom računaj. Kako si ih naučio, tako ih i oduči. Hodi amo, Iviću!«

Ivo se prikuči, beg ga pomilova po glavi i reče:

»Nijesi ti dijeti ni eškija, ni Turčin, već Ivo. A sad nosite to, nek se ručak sprema.«

V.

Ive nestalo.

Ivan Tomić živio je zadovoljno u Mustaj-begovu odžaku. Beg ga volio, kao da mu je od srca otpao. Nije ni muhi dao na njega pasti, niti ga je tko smio prijekim okom pogledati. I Šemsi-hanuma bila mu kao pokojna majka. Kako je Mustaj-beg zabranio Mehmedu, da ga zove eškijom, tako se i ostali svijet odučio. Dakle njemu je svakako bilo lijepo, dobro i udobno kod Mustaj-bega Tankovića, koji ga lijepo pokrojio, pa je bio odjeven kao kakvo bešče, a ne seljanče iz opanaka, koje nije bilo viklo vidjeti ništa osim ona četiri zida rođene potleušice sa siromašnim pokućstvom. U bega je svega i svašta vidio i svemu se malo po malo priučio. Spočetka dakako da mu je bilo sve neobično, te mnogoj stvari nije znao ni imena, ali kako je bio oštrouman, sve je brzo popamtio, pa kad se zahtijevalo, da prinese ibrik (posuda za vodu od bakra), nije nosio sahan (bakreni tanjur), kao što je to upočetku činio.

Ivan Tomić živio je kod svoga Mustaj-bega Tankovića u selu Vrelima, pod krševitom Kamešnicom pune dvije godine kao bubreg u loju.

Lijepo mu je bilo kao kod rođene majke, koju je već počeo po malo zaboravljati. Rodno selo Seonica pod Kongorom, gdje je sedam hrvatskih kraljevića vijeće — kongru — viječalo, od čega je ime gori Kongora postalo, nije mu više bilo ni u peti, a kamo li u pameti. On se u Tankovića kuli udomaćio, svikao i obikao, pa ga nitko ne bi mogao od nje otrgnuti osim kakav slučaj ili sila.

Mustaj-beg Tanković išao je, dok je Ivan Tomić kod njega bio, još triput na vojnicu. Svakiput se vratio živ i zdrav. Dušmani mu ne mogoše ni pera odbiti. Iza svake takve vojnice trebao je kod kuće malo počitka i odmora. Taj odmor našao je uz svoju dobru i plemenitu Šemsi-hanumu, pa je nakon toga uvijek bio spreman, kad su ga njegovi drugovi bosanski i hercegovački bezi pozivali, ustati na novu vojnu, da skrši otporni ustanak nepokorne raje. Baš, kad se posljednjiput vratio, nije prošlo ni petnaest punih dana, a glas strjelovitom brzinom proleti kroz Vrela: »Večeras dolazi eškija!«

Na ovu strašnu vijest sve se selo užurbalo. Bježalo bi, ali ne zna, ni kuda, ni kako?

Sjedio Mustaj-beg pred kulom, pio crnu kavu i pušio na čibuk, dok se ovaj porazni

glas poput poplave kroz selo širio. Sjedio on bezbrižno i odmarao se, dok se ne začu alka na vratima; odmah iza toga šteklac klapnu, vrata se otvoriše, a na njih upade jedan sredovječan čovjek sav uznojen, zapuhan i zadihan.

»Nema nam stanja!« viknu, prije nego begu stiže.

»Šta?«

»Noćas eškija udara na nas.«

»Tko veli?«

»Ibrahim Salkanov i Jusof Alić bili u drvima. Ibrahima uhvatili i ubili, konje im oteli a Jusuf jedva živu glavu iznio. Kaže, da je na rođene uši čuo, gdje vele: »Noćas je na Vrelima reda.« — Sva je sreća, što ga nijesu opazili, jer bi i njega ubili, i tako bi nas našli nepripravne.«

»Ima li nas dosta, da se odupremo?

»Nema koristi, jer vele, da ih ima kao na gori lista, kao u moru pijeska.«

»A vi, kad se ne možemo oduprijeti, pokupite sve, što valja, pa čim prvi mrak pane, da vas ne bi s planine opazili, kad biste za vida pošli, bježite.«

»Kuda, beže, ako si Turčin?

»Kuda; ne ćeš među eškiju, već u Duvno,

a i ja ću s vama i za vama. Kad otpratite žene i djecu, sat dva hoda, vrnite se natrag, da ih ispršimo i prorešetamo, koliko mognemo.«

Glasnik otišao. Beg dalje nastavio piti kavu i pušiti duhan. Premetao je počesto nogu preko noge, što je bio vidljiv znak, da ga se ova vijest neugodno dojmila. Mislio je, što bi bilo najbolje i najzgodnije taj čas činiti? Još mu nekoliko ljudi dolazilo iz sela po savjet, a on svima rekao isto kao i prvomu glasniku. A kad već sunce naginjalo visokomu Troglavu, sakupio je momke i subaše, te im samo to rekao, da budu gotovi, kad im on rekne: Polazimo!

*

Bila je lijepa jesenska noć. Nebo se išaralo sjajnim i jasnim zvjezdicama, a mjesec svijetlio, mogao bi pri njemu pare brojiti. Ovaj je mjesečev sjaj donekle potamnjivao sjaj mnogobrojnih zvijezda, inače bi se one još bolje caklile, baš onako kao za tamne noći, kad nema mjeseca. Tišina je; vjetra nema ni ćuha. U vrlo velikoj daljini čuje se lavež pasa, što prekida noćni mir i tišinu. To se i dosad čulo, pa nije bega u njegovim mislima pometalo. Još on sjedi pred kulom i istresa jednu lulu za drugom. Čini se, kao da sve selo mrtvim snom spava.

Tako se čini, da njegovi momci i Šemsi-hanuma tihi san borave, a da je on sam budan u selu. Uistinu je on mislio, što će se, kako li će se ako zbilja kako mu rekoše, eškija udari na selo. Tko će s tolikom svjetinom bježati; gdje li će je smjestiti, pa da bude bez prigovora? Sjedi on i puši, meće prst na čelo, da do prave misli dođe. U tom mu udari nešto u nos kao paljevina. On otvori oči, jer je o svem tome žmireći razmišljao. A kad otvori oči, njegova mrka kula i dvorište svijetli se, kao da je tko baš pred njom upalio krečanu. Otkud svjetlost? Na jugu od Vrela, ima pun sat hoda, a i više, planuli plastovi. Doista ih je eškija upalila. Popade beg pušku, pa: trak! — Ne bi dugo, odgovori mu druga, a za drugom treća i tako po redu stadoše puške u selu groktati kao kukuruzi u tavi. Uznemiri se selo Svak popade, što mu je najdraže i najmilije, pa krenu put Županjca. Majke i odraslija mladež pokrkačiše djecu. Starci i sluge potjeraše blago. Kućni domaćini i njihovi odrasli sinovi mašiše se oružja, pa pođoše prema svjetlosti, da odbiju navalu i palež od sela. I u Mustaj-begovoj se kuli sve uskomešalo. Za čas se konji osedlaše. Šemsi-hanuma sa sluškinjama, a beg i sluge pred njima izjahaše do iza sela. Beg predade

sve slugama, pa se vrati u selo, da sokoli svoje ljude na otpor. Bitka je bila kratka i odlučna. Selo odbi eškiju, jer se eškija nadala zateći sve nepripravno, pa nije bilo većega zla, nego što je nekoliko plasta sijena i slame izgorjelo. Kad suzbiše eškiju, pohitiše za svojom čeljadi, da je stignu, te da joj jave veselu vijest, kako su srećno prošli. Međutim se nitko ne smjede vratiti, da zimu zimuje u svojoj kući. Ni sam Mustaj-beg nije smio to učiniti. On je u tom kreševu zadobio tešku, ali prebolnu ranu. Zrno ga udarilo pod lijevo pazuho, ali se nije ni srca, ni pluća dotaklo, te je izbilo na pleće.

Ležao Mustaj-beg Tanković u besvjestici u kući svoga prijatelja Arslan-age Kulišića u Županjcu. Rana mu se bila upalila. Drugi dan prizva ga svijesti vješti narodni ljekar Džendžo iz Livna, po kojega su odmah poslali. A čim je došao k sebi, upita:

»Gdje je Ivo?«

Šemsi-hanuma, koja je znala, da je ovo pitanje ne će minuti, čim beg dođe svijesti, sva u strahu odgovori:

»Ne znam, dragi beže!«

»Amo ga dovedi!«

»Otkle ću ti ga dovesti, žalosna ti sam?«

»Šta-a-a; zar Ivu nijeste donijeli?«

»Nijesmo, dragi Mustaj-beže! Kako ono puške zagroktiše, a mi bež glave i uzglavlja kud koje, i tako jadno dijete ostade. Znaš i sam, da je tako bilo.«

»Ih, ih, ih!« učini Mustaj-beg, jeknu i okrenu se s teškom mukom i uzdahom k zidu, a Šemsi-hanuma sva blijeda kao kreč u sebi prošapta molitvu zahvaljujući Bogu, što je ovako prošlo, jer bi je inače, da je beg zdrav, živu raščerečio (rasjekao na četvoro) za Ivu, ali eto sad zbog rane nije mogao ni micati sobom.

VI.

Otac Ivin.

Seonica je selo pod Kongorom, gdje je po usmenoj predaji sedam hrvatskih kraljevića vijeće držalo. U ovom selu ima katolička župa. U matici krštenih nalazi se pod 75. brojem za godinu 1869. od došašća Gospodinova zapisano. Ivan Tomić. Ime ocu bilo je Luka, a materi Janja od Veljačića. Dan nije bio naveden. Sigurno kum nije točno znao, kad se dijete rodilo, a župnik zaboravio to poslije i ispitati, pa tako i ostalo. Kuća Luke Tomića bila je pri jednom brežuljku. Malena je to bila kućica s malenim vrtićem. Tako je bila malena i oranica i koša-

nica, što ih je Luka od spahije na obrađivanje dobio. No to je bilo dovoljno za njegovu malu i siromašnu obitelj. On i Janja bili su radini, a tko se ne boji rada, ne boji se glada. Kuća bi napredovala, da se iznenada ne dogodi zlo. Otišao Luka jednoga pazarnog dana u Županjac, ponio desetak oka žita, da ga unovči, pa da za to kupi kući: soli, opute, žiljica i drugih potrebica. Kad je svoj posao ovršio, napane ga prava, zdrava neki besposlenjak Risto Savić. Bè Risto ga opsova i obruži. Risto je bio pijan stid ga bilo! A kako je Luka bio meka obraza, pa nije dao, da ga svatko ruži i na pravdi Boga napada, uhvati se s njim u koštac, te ga krhnu o ledinu. Svjetina povika: »Krv, krv!« a Luka podbrusi pete i zamače u planinu, da više nikad svoje rodne kuće, ni svoga malog Ive, ni svoje drage Mare ne vidi.

Mislio je sirota Luka, da je ovoga napasnika Ristu, od kojega nije mogao pošten čovjek mirno proći čaršijom, a da ga ne ugrize svojim poganim jezikom kao torna psina, na mrtav ubio, pa da će sud sad za njim u potjeru, te da će ga uhvatiti i na smrt osuditi. Ali hoće da! Za Ristu nije nitko ni riječi progovorio, jer nije imao za koga. Svi su hvalili Lukino djelo i žalili, što nije bezdušnika još

samo malo bolje prignječio, da mu istjera poganu dušu, pa da bude mirnija čaršija.

Risti Saviću nije ništa bilo. A nije to bilo ni prvi ni posljednjiput, što su ga pošteni ljudi izbubali.

Kad je Janja vidjela, da joj nema čovjeka čitav dan kući, pa ni sjutradan kad ga nije bilo iz čaršije, pošla žalosna u Stipaniće, gdje se 925. naš prvi hrvatski kralj Tomislav okrunio, svojoj sestri Ljubi, da joj se potuži na njegov nedolazak i da od nje posudi malo soli i brašna. Povela kukavica i svoga sinčića Ivu, jer ga sama nije mogla ostaviti u pustoj kućici. A kad je bila nadomak Stipanićima puška iza grma: krh! a ona se svali na majku zemlju, te je ležala u lokvi svoje krvi, a uz nju sjedio njezin jedinac Ivo, sve dotle, dok ih ne nađe Mustaj-beg Tanković sa svojom četom. Po njegovoj zapovijedi metnuše je pod ledinu, crnu zemlju, majku našu, u koju ćemo svi, neko prije, neko poslije, a njezina Ivu uze sa sobom, da mu bude i otac i majka.

U Županjcu se govorilo, da je onu ubojnu pušku odapeo propalica Risto Savić i nitko drugi. Međutim mi o tom ne ćemo govoriti, kad to svojim očima nije nitko vidio, pa se pouzdano i za sigurno ne zna. Ne treba duše gu-

biti ni potvarati ga, jer je i potvora težak grijeh. To Bog najbolje znade, tko je to užasno nedjelo počinio, jer je on sigurno vidio. A kad je to on vidio, on će mu i suditi po njegovoj zasluzi.

VII.

Ivina nevolja.

Selo Vrela osvanulo pusto. Osim pijeva oroza (pijevaca) i cvrke vrebaca ništa se više nije čulo. Kuće, kule i begovski čardaci stršili su mirno, a nitko iz njih nije izlazio, ni u njih ulazio, kao da je kuga selo devet godina morila. Ne puše se badže (dimnjaci), ne peku se kahve, ne spremaju se ručci.

Mali Ivo Tomić ustao, protr'o oči, prekrstio se, kako ga je već njegova draga majka bila naučila, pa izišao u dvorište, a kad je tamo došao, vidio je, da nikoga nema. Ne čuje se glas Mehmedov, kojemu je beg zapovjedio, da ga ne smije više zvati eškijom i da on njemu ne treba odgovarati, da je Turčin, čega su se već i seoska djeca prošla, jer je Mehmed kazao, ako ih čuje beg, da će ih sve pomlatiti kao štenad. Pošao Ivo u vrt, ali i tamo sve pusto našao. Staje su bile bez blaga. Izašao

kroz nezaključanu kapiju na sokak, pa ni tamo nikoga nije vidio. »Idem hanumi!« mišljaše dječak u sebi, ali ni nje, ni ikakve sluškinje ne nađe. Vikao je: »Zarfo, Mejro, Habiba!« ali mu se nitko ne odzivlje. »A gdje je moj beg?« Traži on bega u njegovim odajama, ali nema bega, ni od bega traga. U čitavoj kuli vidio je staroga šarenog mačka, kako čuči na ognjištu i bezbrižno prede. Sve je namješteno, kao što je i jučer bilo. Ima doduše malo nereda, ali to njega nije smetalo, samo ga je smetalo to, što nema nikoga. Ova ga samoća baci u strah i u brigu. Ne zna on sirota, da njegov beg leži u krvi za svoj odžak i rodno selo.

Dječak je bio obučen, jer su mu rekli, da tako zaspi. Mišljahu, kad eškija na selo navali, da će i njega sa sobom povesti. No u onoj stisci i smrtnom strahu, kad planuše plastovi i kad puške počeše groktiti, svakomu je bilo do sebe, a begu do sela i sebe, i tako ti njega nehotice zaboraviše Zalud ga je sjutradan Mehmed tražio po svoj kuli, gdje je premetnuo svaki kutić i dozivao kroz selo, ali ga nije mogao naći.

Dječak sav usplahiren potrči ponovo kroz kapiju u selo i udari zapadnim pravcem prama

Aržanu Za leđima mu osta begova kula, ostaše Vrela, osta Buško blato. Daleko se vidio Cincar, Borova glava, Tušnica i Kongara, gdje mu je kolijevka u selu Seonici, za koju on već malo zna i mari. Vide se još i druge šumovite bosanske planine i kršne hercegovačke gore, i to sve, što vidiku dalje, to tamnije. Ide dječak dalje, ide iz pustoga sela, da se namjeri na koga bilo, a ni sam ne zna, kud ide. Kad je bio visoko u Kamešnici, ophrvala ga glad i žeđ i umor, pa se napokon u hladovinu svalio i zaspao.

Spavalo i spavalo umorno dijete dugo. Kad se probudilo i gladno i žedno, nije znalo, šta će, nego nastavilo put istim pravcem. A kad se već unoćalo, bilo je gotovo pri vrhu planine. Sve blijedo kao krpa od gladi, žeđe i straha, očiju naduvenih, crvenih i krvavih od plaća, glasa promukla kao u kreštalice od krivljevine, svali se u jarak, da po drugi put zaspi i tako odmori umoreno tijelo. Nije ono to s namjerom činilo, nego je to od njega zahtijevao teški i preveliki umor.

Kad se dijete po drugiput prevalilo u jarak u planini, to je opazio jedan eškija¹. Bio to crnomanjast čovjek crnih dugih brkova, ali prijazna lica i umiljata pogleda. Postavio ga starješina na stražu, da pazi, kud tko prolazi, pa ako bi bila kakva pogibao, da mu to dojavi. I eto on opazio jednoga prolaznika, koji nije bio ni malo pogibeljan, a taj prolaznik bio je mali Ivan. Čim se dijete pružilo u jarak i malo smirilo, pristupi on iz svoga sigurnog skrovišta k njemu. Ivan je već gotovo na nogama spavao, pa kad se pružio potrbuške, san ga je tako shrvao, da je bio neosjetljiv kao mrtav

Vidi ustaša pred sobom muško dijete u odijelu, kakvo nose djeca zgodnijih bosanskih muslimana, gdje spava tiho, mirno, kao jagnje. U isti mah padoše mu na um njegovi sokolići, koje je ostavio na izvoru hladne Rame. Stuži mu se gledajući to nejako dijete, ali ne zaplaka, jer Hrvat junak suze priguši, pa mu srce plače uz suho oko. Sudeći po njegovoj nošnji mislio je, da je muslimansko, gdje bez ikakve zaštite leži u jarku izloženo svakomu nevremenu i nepogodi, izloženo i vuku i hajduku.

Gledao ustaša (eškija) dijete i gledao. Misli mu letjele rodnomu domu, gdje njegovi sokolovi rastu, kojeg jä hoće, jä ne će vidjeti. A kad ga se tako sit nagledao, popade ga u naručje kao praznu torbu, pa s njim za grm pod bukvu, te ga umota u svoju debelu crvenu kabanicu rekavši:

»Spavaj slatko! ja ću bdjeti nad tobom nad sobom, a nad nama će Bog.«

Ustaša je bio budan još sat, dva, dok mu nije promjena izbila. A kad mu je promjena izbila, popao je dječaka onako umotana u kabanicu i s njim išao u glavni logor, koji nije bio posve daleko. Čim je ustaša izbio s njim i na svoje ga ležište spustio, upitaše ga ostali:

»Šta je to; šta to nosiš?«

»Plijen!« — bio je odgovor.

»Zbilja, šta je to?«

»Dijete — dječak, ne znam ni ja, šta je.«

»Dijete? Gdje ga stiže?«

»Samo je nekud zalutalo, a Bog zna, čije je, pa taman, gdje mi čuvamo stražu, leglo u jarak i zaspalo, a ja ga uzeo, zamotao u kabanicu, da ne prezebe i evo sam ga donio.«

»Jeli Ture?

»Šta ja znam? Na njemu su turske haljine. Nijesam s njim ništa govorio, jer je neprekidno spavalo, samo što bi se kadgod prokrčilo.«

»Ako je Ture«, učini jedan, »ja ću ga krstiti.«

»A ja ću mu biti kum,« dometnu drugi.

»De ti krsti sebe!« učini onaj mrkonja, što je dječaka donio prevaljujući se uz njega, da svoje trudne kosti odmori.

VIII.

Ivini daljni doživljaji.

Planula zora. Istok zarudio i navješćivao nov, krasan dan. Ustaše su poustajale. I mali se Ivo probudio gladan kao trlica, žedan kao vuk, a sav od umora slomljen, kao da je ispod žrvnja izletio. Ne zna on, gdje je Oko njega se vrzu nekakvi crni, mrki, čudnovati ljudi. Jedni nabijaju i potprašuju puške, drugi oštre handžare i svjetlaju ljute sablje prosjeklice. Nema tu Mehmeda, nema Halila, nema bega, nema hanume, nema Mejre, ni Habibe, ni ikoga njemu poznata. Strah ga hvata, a glad i žeđ za želudac štiplje. Iz straha ga izvuče onaj mrkonja, što ga je donio i ako on ne zna, tko ga je donio, a od gladi ga oslobodi komad crne ječmenice, što mu je mrkonja turi u ruke.

»Jesi li se naspavao, momče?« — bilo je prvo pitanje mrkonjino.

Dječak je šutio.

»Jesi li gladan, sinovče?«

Čuvši to, dječak kimnu glavom, da jest, a tad se istom mrkonja hvatio torbe i pružio mu poveliku komadinu crna kruha, kakva je Bog dao i sofra donijela. Pruži mu ga govoreći:

»Na, drž! Stric ti tvoj daje. Da ima i varenike, dao bi on tebi, ali kad nema, šta bih tome? Da je majka uza te, sve bi bilo bolje.«

Dječak se mašio za hljeb i počeo ga jesti, kao da je utekao iz gladi. Jedući ljeb zaplaka i reče:

»Nemam ja majke.«

»Da koga imaš?

»Nemam nikoga«

»A tko te posla u planinu?«

»Nije nitko; ja sâm.«

»A odkle si?«

»Ne znam.«

»Kako je ime selu, iz koga si ovamo došao?«

»Vrela.«

»Vidite sirotu, zaboravili su dijete bježeći od nas,« učini mrkonja, pa nadoveza: »Ovako se i svojima bojim, kad Turci na njih navale.«

»Jesi li ti Turčin?« upita jedan.

»Ne znam. Beg je govorio Mehmedu, da me ne smije zvati »eškijo!« a ja da mu se ne smijem odzivati: »Nijesam ja eškija, ja sam Turčin«.

»Sad ćemo mi tebe krstiti, ako si Turčin,« reče drugi.

Dječak se na te riječi prepade, jer krstiti znači i tući, pa se bojao, da ne bude bijen.

»A ja ću mu kumovati, kao što sam i rekao« dometnu treći.

Dječak se još više u srcu preplaši držeći, da će mu ovaj pri tučnji pomagati.

»Znaš li, kako ti je ime? — upita ga mrkonja.

»Ivo mi kažu.«

»A kako se na kući zoveš.«

»Ne znam: jedni vele Bičvo, a jedni Tomić. Ocu je ime Luka, a materi Janja.«

»A gdje ti je otac?«

»Ne znam. Otišao je, kažu, s fra Bonom u hajduke, a mati mi je poginula.«

»Na moju dušu, to je Lukin sin!« — primijeti netko.

»Kojega Luke?«

»Ma čuješ, gdje dijete veli, da se zove Tomić, dakle Luke Tomića iz Seonice, što je prošlu noć poginuo pred Vrelima.«

»Jest, jest!« potvrdiše mnogi i na dječakovim crtama lica spoznaše lice Luke Tomića, i ako je dječak bio još nejak.

»Oh, da mu je otac živ, kako li bi mu se obradovao! Ali kud će nesreća, pa prošlu noć pade. Nije jadan ni slutio, da udara i pali selo, gdje ima njegove rođene krvi.«

»Šta ćeš dè?« reče ih više u jedan glas.

»A gdje ti je majka poginula?«

»Poginula u polju, pa spava. Beg veli, da će ona opet doći, čim se probudi. Kad ju je Mehmed prevrnuo, bila je pod njom puna šaka krvi. Onda me je beg nekud odnio. A kad smo se njegovoj kući vraćali, pokazao mi je, gdje moja majka spava. Ona se sva pokrila zemljom, pa joj se ne vide ni oči, ni glava, ni ruke, ni noge.«

Sad ustaše saznaše, što su htjele: da Ivo nije Ture, da mu je majka poginula kao što i otac dan prije, te da ga je našao Mustaj-beg Tanković i sebi uzeo, da ga othrani.

»A šta ćemo s njim?« pita jedan.

»Pričekajmo, šta će reći četovođa?« veli drugi.

»U Spljet s njim, u Spljet« oglasi se mrkonja, a u tom i četovođa dođe.

Mrkonja ispripovjedi četovođi sve, što je znao o Ivi Tomiću, kazavši ujedno, da ga je naumio spremiti u Spljet. Četovođa je bio s tim sporazuman, pa mu rekao:

»Ti si ga našao, ti ga i nosi do navrh planine. Otud ga uputi do prvoga sela i reci mu, neka podjedno govori: »Spljet, Spljet«, pa će valjda tako dijete izbasati.

Mrkonja popade dječaka krkače, uznese ga uza stranu, skinu ga sa sebe, turi mu komad kruha u ruku i reče:

»Hajde, Ivo, hajde, sve ovim putem, ama polako. Nemoj se spotaknuti. Pazi, da ne paneš u kakvu pećinu. Ako koga sretneš, pa te upita: »Kuda ideš« a ti mu reci: U Spljet. — Znaš li sad, šta ćeš odgovoriti?« Tužni je dječak tužno odgovarao: »Znam. U Spljet!«

Prije nego se rastadoše, poljubi ga mrkonja u glatko čeoce, pa se raziđoše svaki svojim putem predavši mrkonja i sebe i njega u ruke Božje.

IX.

Ivan dolazi u Spljet.

Išao dječak, Ivan Tomić, na zapad niz dugačku Dinaru. Išao je polako po naputku mrkonjinu jedući crni ustaški kruh, a u sebi je neprestano šaputao: »Spljet, Spljet,« da ne zaboravi, kud ga onaj mrkonja i drugi ljudi otpraviše. Idući tako dođe do jednoga sela. Pred selom se igrala hrpa dječaka, pa kad spaziše maloga putnika stranca u njima nepoznatoj i neviđenoj nošnji, prestadoše se igrati, zgrnuše se oko njega i radoznalo ga neko vrijeme

promatrahu, a naposljetku se jedan, najsmjeliji među njima, zakani, pa ga upita:

»Otkle si?«

»Iz Vrela«.

»Gdje je to?«

»Amo preko gore.«

»Kud ideš?«

»U Spljet.«

»Daleko je to, moj dragi, vrlo daleko.«

»Tamo me šalju.«

»Tko te šalje?«

»Nekakvi ljudi u planini.«

»Da nije eškija?«

»Ne znam ja. Ja nijesam eškija, ja sam — — —, i malo da ne reče »Turčin«, ali mu pade na um, da mu je to beg zabranio govoriti.

Kad ga još upitaše za ime i za rod, pa kad čuše, šta im Ivan reče, sažali im se, a najstariji reče:

»Hajde ti, Ivane, sa mnom mojoj kući, pa ćemo ti dati jesti, a možeš otpočinuti i noćiti. Sjutra, čini mi se, ide moj susjed Petar Vrgočević u Spljet radi soli s magarcima i mulama, pa te može sa sobom povesti.«

Ivan pođe s gostoljubivim dječakom kroz selo, a sva djeca krenuše u hrpi za njima. Djeca su promatrala njegovo odijelo, što ih je više

k njemu privlačilo, negoli sam on, strani dječak. Do dječakove kuće prikupi ih se još više, pa kad uđoše u dvorište, bilo ih puno dvorište. Dječakova mati čuvši neki žamor u dvorištu, ostavi posao, pa vidjevši toliku množinu djece, stala zabezeknuta na kućnom pragu. S lica si joj uz začuđenje mogao i neki strah primijetiti, jer se bojala, da se nije što neugodno zbilo. A kad vidje svoga Ilijicu živa, zdrava i vesela među njima, pa još među njima nekakva dječaka u turskom odijelu, lice joj se razvedri, jer je pomišljala, da su se djeca seoska zbog toga došljaka u njezino dvorište sabrala.

»Majko!« reče Ilijica, »evo ti dovedoh jedno siroče, a kuća mu je, kaže, tamo preko Kamešnice. Ide u Spljet Tamo ga šalju nekakvi ljudi iz planine. Može kod nas prenoćiti, a sjutra neka ide sa susjedom Petrom Vrgočevićem. Bit će mu s njime lijepo. Petar je dobar, pa će ga povesti sa sobom, a ako baš ne htjedne, ja ću ga pratiti do prvoga sela i tamo umoliti koga, da mu pokaže put dalje.«

Ilijinoj se materi smili siroče, ali joj bi drago, kad ču, šta njezin dobri sin reče. Ona sama ispita Ivana, da čuje, što je željela znati, a onda ga ponudi jelom. Dječak je jeo slasno, a seoski su dječaci gledali, kako mu se veliki zalogaji kroz grlo otiskuju.

Ivan je noćio kod Ilijice i njegove matere. Ilijica je otišao još istu večer, kad je Ivan prispio u selo, susjedu Petru Vrgočeviću, pa mu kazao za Ivana, a susjed je Petar pristao, te mu je bilo drago, što će imati druga, kakva bilo da bilo. Ujutru pri polasku skupila se opet seoska djeca oko njega u Petrovu dvorištu. Petar je Ivana svezao za samar na jedno magare, da ne pane, a ako i pane, da ne pane s visoka, pa da se ne ubije, a sam je uzjahao na jednu mulu. Ostale mule i magarce tjerali su pred sobom. Mati Ilijina dala je Ivanu jarku (ječmenu pogaču) i dobar mastan sirac za put.

Sve polako idući, jer se magarad sporo miče, izbili su taj dan u Trilj, gdje su prenoćili. Vrgočević je platio konak za Ivana, jer on nije imao uza se ni probijene pare Sjutradan su rano uranili, te kasno pod noć izbili u Spljet. Putujući oba dana razmišljao je Vrgočević, šta će s dječakom činiti, kad jedamput izbiju u Spljet. Ne može ga na ulici ostaviti, a nema ga komu predati. »Kome li ću ga predati, kod koga li ostaviti, Bože moj?« Usput se o tom sa svijetom dogovarao i savjetovao. Svatko mu je govorio, da bi lako bilo, da je dječak pojači, ali ovako teško ide. U Solinu mu reče

jedan Spljećanin, da je pojači i da zna čitati i pisati, da bi ga on sebi na zanat uzeo, ali ovako da ne može. On svjetova Petra, neka ga odvede gradskomu poglavarstvu, pa će se već ono pobrinuti za njega. A kad to Petar ču, bi mu vrlo drago, što će se tako lako dječaka osloboditi i u sigurnim ga rukama ostaviti.

Kasno su izbili u Spljet. Dječak je od drijema klimao glavom na magarcu amo tamo, a kako je bila noć, nije ni vidio uskih ulica i velikih palača. A čim su pali u jednu malu krčmu na konak, legao je bez večere, jer ga je put silno umorio Spavao je svu noć kao zaklan i sjutradan do neko doba. Petar je već bio sô iz solnog ureda izvadio i došao u krčmu, kad se Ivan od sna probudio. Dade on njemu komad kruha i zdjelicu mlijeka, što Ivan slasno pojede, a onda ga uze za ruku i odvede u gradsko poglavarstvo. Ivan je gledao uske ulice, visoke palače i mnogu raznovrsno obučenu svjetinu; te bi bio na mnogim mjestima zastao, da ga Petrova snažna ruka ne potezaše za sobom. Kao što se on zagledavao u zgrade i svjetinu nikad prije nevidenu, tako su i prolaznici postajkivali promatrajući njega. A kad su bili u poglavarstvu, upita ih redar, šta žele. Petar mu kaže onoliko, koliko je znao o Ivanu i šta želi. Kak

još nije bilo gradskoga načelnika, reče im redar neka čekaju. Kad Petar reče, da ne može čekati, jer mu je hitnja kući, redar učini: »A ti ga ostavi i hajde s Bogom. Ja ću ga predvesti gospodinu načelniku i kazati, šta je.«

Tako je i bilo. Ivan je ostao u općinskoj kući, a Petar se vratio sa svojima solju natovarenim mulama i magarcima u svoje rodno selo.

X.

Ivo dobio poočima i pomajku.

Čekao mali Ivan Tomić u gradskom uredu. Sam nije znao, šta čeka, koga čeka, zašto čeka, šta li će s njim biti? Redar ga posadio na klupu, a on gledao preda se, gledao u prolaznike, gledao veliki hodnik, gdje je na zidu bila slika do slike. A kako se ovdje mnogo svijeta izmjenjivalo, i to sve u nekoj žurbi, ničijega lika nije mogao dobro uhvatiti ni zapamtiti, da bi ga poslije u susretu prepoznati mogao. Nitko poznat nije mu napokon izbio na oči, sve mu bilo tuđe, sve čudnovato, sve nepoznato. Bilo je već i podne blizu, a istom se pojavi jedan gospodin s velikom kapom na glavi. Bio je sav u crno odjeven kao kakvo strašilo. Pa što je još začudnije bilo, i ruke su mu crne bile kao u Arapa,

kao da je sve jutro strugao iz dimnjaka čađ. A kad redar stade ukočeno pred njega, kroz dječaka prođoše trnci, te mišljaše, da se i redar kao i on prepao. Da nije vidio onomu crnom gospodinu lice, koje je bilo nalik na ljudsko, mislio bi, da je vukodlak, o kojem mu je majka toliko puta pripovijedala. Taj crni gospodin opazi Ivu i upita redara:

»Šta taj mali Turčin ovdje radi?«

»Nijesam ja Turčin. Beg je rekao, da to ne smijem nikad nipošto reći,« reče Ivan; »ne znam ni sam, kako, ni zašto.«

»A šta si ti?«

»Ne znam. Mehmed me zvao: eškijo! pa mu je to beg zabranio.«

»Kako ti je ime?«

»Ivo.«

»Dakle ti je ime Ivo. Ti si dakle moj dragi Ivo kršćanin. Jesi li?«

»Može biti.«

Sad se umiješa redar u njihov razgovor i kaza ukratko sve, što je od Petra Vrgočevića čuo. A kad je crni gospodin, gradski načelnik, čuo, sinu mu nešto u glavi. Lice mu se namjesti na prijazan smiješak, te reče:

»Povedi ga ovamo!«

Crni gospodin iđaše naprijed, a njih dva za njim. Ključ škrinu u bravi, vrata se otvoriše, a

pred njima se ukaza krasno išarana i bogatim namještajem odjevena soba. Crni gospodin skide onu veliku kapu s glave, skinu onu crnu kožu s ruku, pa su mu ruke bile kao u ostaloga svijeta, onda sjede za krasan stô, uze pero i papir, te poče nešto pisati, dok su njih dva uz vrata stajali

Gospodin je pisao:

Štovani prijatelju!

U razgovoru s Tobom čuo sam uvijek, tužio si mi se i tužiš se, kako nemaš od srca poroda, te za djetetom hlepiš kao žedan jelen za bistrim, hladnim vrelom vode. Ja Ti više puta govorah, da primiš kakvo sirotinjsko dijete evo odovud iz Spljeta, pa da ga odgajaš i othranjuješ, čim bi mnogo pomogao siromašnim roditeljima i općini, koja snosi velik teret za sirotinju. Ali Ti si se vazda branio i braniš se, da ne možeš ove naše djece ni očima gledati, jer su tobož iskvarena, pa da bi, bojiš se, Tvoj trud i nastojanje bilo uzaludno. U jednu ruku imaš i pravo, jer svatko hoće, da od svoga truda vidi neki uspjeh, a u drugu ruku nemaš pravo, jer treba i za onakve, što ne valjaju, da se netko skrbi, komu je Bog dao, te ima i u glavi i u kesi. Međutim evo mi Bog dade zgodu, pa Ti jutros mogu ispuniti želju. Ovaj čas nađoh jednoga dječačića, sirotu, iz Bosne. Pravo mu

ni imena ne znam. Ti ćeš to bolje ispipati, jer si učitelj, pa ćeš mi pripovijedati, što si sve od njega saznao. Ja ga šaljem Tebi na brigu i odgoj. Nadam se, da ne ćeš moći reći, da sam Ti spremio bilo koga, nego baš, koliko na oči vidim, vrlo sirotno, ali čestito, mirno i umiljato dijete.

Unaprijed Ti čestitam na uzgajaniku i u srcu se veselim radi veselja Tvoje gospođe Vladislave, koja će ga objeručke primiti i sva u radosti cvasti, kad vidi novoga člana Vaše cijenje obitelji.

Tebe štuje, a milostivoj gospođi ruku ljubi.

Tvoj prijatelj

N. N.

U Spljetu, 20. listopada 1877.

Kad je pismo bilo gotovo, turi ga načelnik u omot, napisa napis, to posuši i pruži redaru govoreći:

»Znaš li, gdje stanuje gospodin učitelj Juraj Carević?«

»Znam.«

»Vodi dječaka k njemu. Podaj mu pismo, a dječaka ostavi kod njega; ne reci mu ni riječi, ni tko ga šalje ni, ni zašto ga šalje. Odmah

se vrni. Je si li čuo?« — »Razumijem«, reče redar, uze Ivana za ruku, pa s njim krenu kroz uske uličice između visokih i kipovima urešenih zgrada. Prelazi Gospodski trg i izbi na morsku obalu, a kad dječak ugleda hrvatsko more, uskliknu: »Buško blato! (jezero)!« — »Nije, brate!« pouči ga redar, — »ovo Buško blato, već je ovo naše hrvatsko Jadransko more.«

Iđahu neko vrijeme obalom, onda krenuše u jednu ulicu, te izbiše na Gradac, gdje je stanovao učitelj Juraj Carević. Redar uvede dječaka u kuću, raspita sluškinju za gospodina Carevića, pozdravi ga, predade mu pismo, pa odmah pozdravivši još jedamput ode na vrata, a Carević gledaše izbuljenih očiju sad dječaka, sad za njim i ne mogaše te zagonetke riješiti.

Hm! Dade mi pismo i ostavi tursko dijete na vratu, a da ni riječi ne prozbori. Kakav je to red? Kakvi su to redari? Tako stade Carević razmišljati, pa poviče za redarom: »Redaru, redaru«! redar je već bio zamaknuo za ugao, pa i ako je čuo Jurjevo dozivanje, ne htjede se povrnuti, da mu stvar razjasni, jer mu je tako rekao njegov poglavar, gradski načelnik, a služba je služba, pa je valja točno ispunjavati i savjesno izvršivati kao i druge poslove, ako ne ćemo, da nam iz ruke isklizne kao riba.

»Da vidim, tko piše i šta piše?« prozbori Juraj u sebi i pogleda na natpis, gdje piše:

Štovanomu gospodinu, J u r j u C a r e v i ć u, p. n. učitelju i t. d. Ovdje.

»Piše načelnik. A šta? Sad ću vidjeti! Baš je taj redar bezobrazan; mogao mi je i naustice kazati, pa bih već znao, o čem se radi.«

Uze škare, otvori pismo i poče čitati. Čitajući pismo vidjelo mu se na licu i krupnom, dugom brku, kako se ugodno smiješi.

»Ala će se moja Vladislava radovati, kad ga ugleda!«

Reče to i baci pogled na dječaka, koji je bio zdrav, rumen, jedar, malo medast od sunca i puta, pa mu reče:

»Dijete, hodi sjedi!«

Dječak odmah sjede prekrstivši noge po turskom običaju dolje na pod, a on ga posadi blizu sebe na stolicu rekavši mu:

»Ovako se kod nas sjedi.«

Iza toga Juraj zovnu sluškinju, te joj reče, da ide brzo do gospođe Vladislave i neka joj kaže, da ima nešto osobito novo u kući, ali nipošto neka ne kazuje, šta je to »nešto

osobito novo«, da i ona bude tako iznenađena, kao što je i on bio. Pošto sluškinju spremi po ženu, pristupi dječaku, pogladi ga nježno po glavi i upita

»Dijete moje, kaži mi ime svoje?

»Vele mi: Ivo.«

»A kako još?«

»Bičvo.«

»Ima li još kakvo ime?«

»Vele nam i Tomić.«

»Careviću dođe na pamet Tomić Mihovio, glasovit hajdučki harambaša (četovođa) iz pjesama, što su ih sakupili franjevci fra Grgo Martić, koji se pisao i Ljubomir Zelenlugović i fra Ivan Frano Jukić u Bosni, pa u sebi poče govoriti početak jedne pjesme:

„Vino pije Tomiću Mijate,
U Vrh Vrana, više Đuvna.
Kad se Mijat ponapio vina,
Pa mu vince ugrijalo lice,
A rakija govor otvorila,
Onda priče društvu besjediti:« itd.

Juraj se mišlju u pjesmu zanio, a u tome Ivan kihnu, te mu misli pomrsi.

Još ga je ispitao za rodno mjesto, za roditelje, za boravak iza materine smrti, a mali mu je sve lijepo kazivao, koliko je znao i koliko se mogao sjećati. U tom je i Jurjeva žena

Vladislava izbila kući, te je bila vrlo iznenađena vidjevši nepoznata dječaka u turskom odijelu, gdje sjedi s Jurjem u sobi. A kad joj Juraj pokaza još k tomu načelnikovo pismo, kako mu ga on spremio, bilo joj je vrlo drago, te se zadovoljna lati posla, da što prije ručak donese na sto i tako da prviput nahrani svoga gojenca.

XI.

Ivo u školi.

Juraj Carević stanovao je u gradskom kraju, koji se zvao Gradac. Iz svoga stana imao je lijep pogled na more Vidjeli su se otoci: Brač, Hvar, Korčula i drugi, a mogao se vidjeti u velikoj daljini i Vis, gdje hrvatska desnica 20. srpnja 1866. pod vodstvom admirala Tegethoffa spase Austriju. Gledao on iza ručka na pjenušavo, uzbibano more i mislio na svoj novi dobitak. Prva mu je briga bila, da preodjene dječaka, kako ne će svijetu zbog svoje nošnje upadati u oči i nad njim se kupiti i sakupljati kao nad medvjedom, a druga, da ga priuči kućnomu redu i pristojnosti, jer je pri ručku primijetio, da dječak o tom ništa ne zna. Ruke su mu bile nož i viljuške, te je njima otkidao hljeb

i hvatao meso. Njegovoj se ženi Vladislavi valjalo pobrinuti za rubeninu i posteljinu i to što prije, ako je moguće do večeri, da se dječak presvuče. Kad je sluškinja suđe poprala, izmjeri on Ivana od glave do pete, te je posla svomu prijatelju Lovri Katoviću, da mu na brzu ruku po poslanoj mjeri spremi nekoliko gotovih odijela, čarapa, cipela i narodnih hrvatskih kapa. Kotović se čudio, šta li će to Careviću i pitao je sluškinju, a ona mu kazivala, kako su nekakvo tursko dijete dobili, pa hoće gospodar, da ga presvuče, jer će kod njih ostati. Donesavši ona robu Carević obuče Ivana, te ga isti dan povede sa sobom u školu, gdje ga upisa, a dade mu i knjigu u ruke.

Da je Ivanu Tomiću bilo neobično vidjeti pred sobom toliko djece na jedamput, to mi znamo, a da mu je još bilo neobičnije vidjeti ih, kako mirno kao ovčice u klupama sjede, pa paze i slušaju, šta im učitelj govori i razlaže, i to nam je poznato. Dječak je bio kao malen divljačić, te se čudio i svomu tijesnom odijelu bez tura i šarenoj knjizi. Svemu se on čudio, ali se u svem brzo snalazio, jer je bio darovit i oštrouman. I ako su njegovi drugovi bili nekoliko poodmakli u naucima, on ih ipak ubrzo stiže, pri čem ga je pomagao njegov novi poočim

Gospođa Vladislava Carevićka bila je žena kućanica, valjana i radljiva preko svake mjere. Osobito u jesen i pred Božić imala je pune ruke posla. Šila je i krpila nekakve ženske opravice, a sluškinja ih nekamo odnosila i opet druge poderane donosila. To je Ivanu upalo u oči, pa je jedamput upita:

»Komu se to nosi?«

»E, moj Ivo, nijesi ti sam sirota na svijetu. Ima ih još mnogo bez oca i majke, bez brata i sestre, bez ikoga svoga na bijelom svijetu, pa se za njih brinu dobri ljudi, a da se ne brinu, siromašna bi djeca skapala, pomrla bi od gladi i žeđe, od studeni, od nečistoće, golotinje, bosotinje i svake druge nevolje. Jedamput ću te povesti, da vidiš takvih mnogo sirotica, kao što si i ti. Ima ih i manjih i većih od tebe. Dobri se ljudi, kako rekoh, brinu za njih, pa ih odijevaju, hrane, šalju u školu i obrt, a kad svrše školu i nauče bilo kakav zanat, onda ih puste u svijet, da se sami hrane i izdržavaju, a ne ištu plaće za svoj trud oko njih, nego samo zahtijevaju zahvalnost za primljene blagodati i to, da se i oni za druge onoliko pobrinu, koliko su se drugi za njih brinuli.

Zbilja je jednoga dana povela gospođa Vladislava Ivana u žensko sirotište, gdje je vidio

množinu djece različne dobi, a ta su djeca pristupala k njoj i ljubila joj ruke. Djecu je čuvala nekakva žena sva u crno obučena. Niz nju su visjeli veliki očenaši s krstom, a na glavi je imala veliku kapu, kao snijeg bijelu, s dva bijela krila otraga.

Dok je gospođa s čuvaricom nešto govorila, Ivan je promatrao djecu, koja su se slobodno gibala, igrala, razgovarala i veselo kliktala. A kad je zvonce zazvonilo u hodniku, raziđoše se u sobe, pa osta dvorana prazna, samo se on s gospođom i časnom sestrom u njoj nalazio. Govorile su o dječjem rublju, koje je trebalo popravljati.

»Poslat ću momkinju,« reče gospođa pri polasku i oprosti se, a crna čuvarica odgovori, da će joj biti drago.

Izišavši njih dvoje na ulicu upita Ivan:

»Tko je ono?«

»Ono je časna sestra«, veli Vladislava.

»Pa što se onako obukla?«

»Takav joj je red. Ona se ne smije drukčije oblačiti.«

»A što one velike očenaše s krstom ne metne u džep? Mogla bi ih lako izgubiti, ako se ona uzica pretrgne.«

»Ne smije. Ona ih mora onako nositi, jer i to zahtijeva njezin red. Izgubiti ih ne može, jer ako joj se jedna uzica izdere, ona je zamijeni novom. A ako bi ih i izgubila, lako bi ih našla, jer ona malo kuda ide iz svoje kuće.«

Iza ovoga pohoda i razgovora nije prošao ni pun sat, a već je pred gospođom bio pun svežanj opravica, koje je trebalo popraviti i ukrpiti.

Ivan je gledao, kako joj posao ide brzo za rukom. Gledao on, kako ona časkom odmjeri za krpu ni preveliku, ni premalenu, nego baš koliko treba, kako je za tim prišije koncem u rijetko, kako će je poslije trajno prišiti, a onaj prvi konac izvući. Sve to on gledao i činilo mu se, da to baš nije tako težak posao. Ali kad jedamput nije bilo gospođe kod kuće, pokuša on sam, da jednu opravicu ukrpi, ali mu to ne pođe od ruke. Ostavi on sve na svoje mjesto tako, kako se ne bi poznalo, da je u stvari dirnuo, te kad nije ništa mogao učiniti dobra, neka barem ne bude ni zla iz njegove ruke. Ostavljajući neuspjeli posao odlučio je, da će pobolje pripaziti, kako to gospođa radi, da se i on uvješti, pa da joj, kad je besposlen, pomogne. Ako je teško novo načiniti, nije teško staro, razdrto koliko toliko popraviti.

I zbilja osim brige oko svoje knjige imao je i drugu brigu, da nauči krpiti haljine, kako bi svojoj hraniteljici pomogao. Čitajući svoje zadatke gledao je, kako to ona vješto obrezuje, kako li zaokružava i izrezuje, kako časkom uvlači u iglu, pa konac zavezuje, a onda se igla provlači kroz platno, ne možeš je okom zamijetiti, te ne bi dlan o dlan udario, jedna zakrpa gotova, pa druga, pa treća, pa opravica ukrpljena gotova, ne bi je poznao, da je to ona malo prijašnja.

Išao jednoga dana Ivan žurno iz škole kući. Njegov drug Dujam, koji se nije baš najbolje vladao, poteže ga za kaput i raskide mu ga. Ivan udari u plač govoreći:

»Lako je tebi, ali kud ću ja sirota? Ubiti me ne će, kad im kažem, tko mi ga raskide, ali će me ružiti, jer će misliti, da se ja s tobom družim«.

Dujam se kajao za svoj čin. Peklo ga je, što ucvili jadnu sirotu. Molio je Ivana, da se uvrnu jednome njegovu rođaku krojaču, pa će mu on to časkom zašiti, a da se ništa ne pozna, pa da tako ne će biti ukoren i da se ne će znati, tko je to učinio. Ivan odmah pristade. Ušli su krojaču, a ovaj je bio brzo gotov, te se čisto iz daljine nije poznavalo, da je išta

kaputu manjkalo. Dobro je Ivan gledao, kako krojač posao izvodi, te mu sinu nešto u glavi: »Kad ne bude gospođe kod kuće, ja ću s druge strane kaput isto toliko rasporiti, pa po ovom načinu, što sam vidio, ukrpiti, da vidim, hoće li se poznati«.

Zbilja je to Ivan učinio, i djelo mu je uspjelo. Uspjeh svoga rada nije nikomu pokazao, da ne bi bio ukoren, kako on smije čitavo odijelo derati, da ga poslije može krpati? No ipak nije bilo dugo, pa se saznalo za njegovu majstoriju. Gospođa Vladislava imala je čitav svežanj odjećice na popravku. Sve je svršila do dvije, a onda je odazva nekakva prijateljica u Lučac. Šta je s njom imala posla, Ivanu to nije bila briga. Kad li će se vratiti, ni to mu nije bila briga, niti je trebao da zna. Međutim čim je ona iz kuće izišla, a gospodin Juraj već je prije nekamo otišao, valjda na Bačvice, da se u moru prokupa, pogleda Ivan u svežanj, te vidje, da su još dvije haljinice neukrpljene. Uz njih je bilo platno, kojim će se zakrpiti. Bile su tu i škare (nožice), i igla, i naprstnjak, i konac. »Bože pomozi!« učini on, prihvati se posla, pa poput stroja bio za čas gotov. Iza toga je promatrao svoje djelo i gospođino. Našao je malu razliku između svoje i njezine vještine u tome poslu,

ali kako to nije bila velika razlika, opet sve složi i ostavi, kako je i bilo u svežnju, pa uze svoju knjigu, te poče čitati i učiti svoje zadatke za sjutra.

Predvečer pokasno izbila je gospođa Vladislava. Došla je na vrat, na nos, sva zapuhana i zadihana, jer joj je valjalo sjutra spremiti haljinice, a ona još s tim poslom nije bila gotova. Ostale su joj još dvije opravice nedovršene. Uzela je svjetiljku, počela rubenine prevrtati, pa kad ne nađe one dvije neukrpljene opravica, poče se čudom čuditi i krstom krstiti, šta bi od njih? »Nije ih, Bože mi prosti i svi sveti, nečastivi mogao odnijeti. Tu sam ih ostavila, a sad ih nema«. — Opravice nije brojila, da vidi jesu li sve, jer ih po broju nije ni primila. Samo je znala, da su joj dvije nedovršene ostale. Muka joj Primila se tuđega posla, pa sad ga ne može u redu predati, a to mora, ako i malo poštenja ima u sebi. Ne preostaje joj drugo nego dvije nove skrojiti. Ali komu? Po kojoj mjeri? Glava joj puca od brige. Sva u strahu radi svoga ugleda i časti viknu:

»Ivo!«

»Izvolite, milostiva!«

»Da nije tko iza mene u kuću dolazio?

»Nije, milostiva!«

»Dvije mi opravice ostaše nesvršene, pa ih sad htjedoh na brzu ruku popraviti, da ih po obećanju sjutra časnim sestrama pošaljem, evo ih nema.«

»Koliko ste ih primili?« upita Ivan praveći se nevješt.

»Šta ja znam. Meni se šalju bez broja, a ja ih bez broja šaljem i vraćam, te kroz tolike godine nijesu se časne sestre potužile, da im je i jedna nedostajala. A sad, uh, žalosna ti sam!«

»Ja sam brojio, kad su donesene: bilo ih je dvadeset.«

Gospođa broji i nabroji dvadeset opravica. Srce joj se malo smiri, ali se opet brzo uznemiri, jer zna dobro, da su dvije neoređene ostale, kad je otišla, pa opet na nju navali pitanje: »A gdje su one dvije nedovršene?«

»Ivo!«

»Izvolite, milostiva!«

»Jesi li ti dobro brojio?

»Dobro? Komad po komad «

»Da se nijesi zabrojio? Ja ovdje nalazim dvadeset opravica, kao što ti kažeš, ali nema onih dviju nedogotovljenih. Ti si se zaista

zabrojio! Mora da su bile dvadeset i dvije, dok nema neukrpljenih.«

»Ravno ih je bilo dvadeset, i ako ih je sad toliko, onda nemajte brige, sve je u redu.«

Gospođa Vladislava opet se prekrsti, zazva ime Isusovo i Marijino i poče slagati opravice u svežanj Dalje je u sebi mislila: »Upitat ću časne sestre, pa ako im koja uzmanjka, priredit ću nove.«

Vidio je Ivan njezinu zabunu, kojoj je on kriv, pa da je iz toga izvuče, sav crven kao rak učini:

»Oprostite! Ja sam ukrpio one dvije, što su preostale.«

»Ti? Gdje su?«

»Ne znam; tudje su! Vi ste ih ispremetali, pa sad ne bih pravo umio pogoditi, koje su.«

I gospođa i Ivan uzeše sad premetati oprave, da nađu, koje je on ukrpio, te jedva jednu stigoše, koja je samo malu pogrješku u krpljenju imala, a druge ne stigoše, jer je valjda bila isto onako ukrpljena, kao što su i one gospođe Vladislave.

Gospođa se na to htjela ljutiti, ali nije mogla; htjela ga koriti, ali nije imala za što. Ivan je dobro djelo učinio.

»Zlatni moj Ivane!« — reče gospođa, poljubi ga u čelo i produlji: »Dobro, kad si ti takav majstor, odsele ćeš mi u ovom poslu pomagati. Jesi li čuo?«

»Hoću, hoću drage volje; ja to i jedva čekam«, dometnu Ivan.

»Ali još nešto. Tuži mi se muž, da mu mnoga djeca dolaze u školu poderana kao vukovi. U jednih je razlog nemar matera, a u drugih što matera nemaju. Ti ćeš odsele, a evo ti odmah igla, konac i naprsnjak, krpiti haljine toj djeci, kad već znaš. Muške je oprave lakše krpiti nego ženske.«

»Sve ću ja to činiti, samo nemojte gospodinu ništa kazati.«

Pokazao joj je i kaput svoj ispripovjedivši nezgodu s Dujmom, kako ga je sam razderao i ukrpio, te je pitao, da li se to i malo pozna.

Uvečer je došao Juraj Carević pokasno kući. Imao je posla u jednom društvu, koje je priređivalo zabavu za siromašnu mladež. Ivan je već bio zaspao, kad je on došao. Gospođa mu sve po istini kaže, šta se taj dan u njihovoj kući zbilo i šta je Ivanu rekla, te ga umoli, da se učini nevješt, ali da ipak iz daljine promatra. Juraj joj je obećao, da Ivan ne će nikad primijetiti, da on njegov rad motri.

*

Mnoga djeca, kao što je već rečeno, bila su u Jurjevoj školi poderana. On ih po svom običaju i dužnosti opominjao, da umole roditelje, neka im odjeću poprave govoreći: »Ne mora uvijek biti novo, ali neka je čisto i ukrpljeno.« No malo je ova lijepa pouka koristila; djeca su i nadalje dolazila kao obično.

Sjutradan ustao Ivan porano. Čim je doručkovao, popao svoje knjige, pa u školu. A kad je gospođa to opazila upita ga: »Kuda tako rano Ivane?«

Ivan joj pokaza rukama, kako se šije.

Vidje ona, što on hoće, pa ga pusti. A kad je dječak došao u školu, kaza: »U tebe je Nikola poderan kaput, skini, da ga ukrpim.« — Igla se provlači kroz sukno kao ljuta guja kroz kamenje i kaput je zamalo bio popravljen. To je vidio Pavao i drugi. Pavao ga zamoli, da mu zašije hlače, što su pukle na koljenu, kad je prije deset dana na vježbalištu pao s ruča, a nitko mu ih za to vrijeme nije htio popraviti. Nije ih trebao ni skidati, a Ivan mu ih je vrlo lijepo zašio. Nije ni mjesec dana prošao, a ni jedno dijete u Jurjevoj školi nije bilo poderano, već je svako imalo, ako ne novo, a ono bar ukrpljeno odijelo, što je sve učinio Ivan Tomić, za što je sav Spljet saznao.

XII.

Ivan se zakanio na zanat.

Još malo, pa će Ivan Tomić svršiti četvrti razred pučke škole. Uvijek je bio odličan učenik, pa bi mogao po svršenoj pučki školi i po svojoj sposobnosti nastaviti nauke u srednjoj školi.

»Sad naš Ivan svršava«, govoraše jednoga dana Juraj.

»Dă; hvala Bogu!« doda gospođa Vladislava.

»Šta li ćemo s njim?«

»Znaš, šta? Vidiš, za što dječak ima nagnuće. Podajmo ga na zanat! Dajmo mu što prije kruh u šake!«

»Jesi li ti s njim o tome govorila?«

»Nijesam, ali govorit ću sjutra.«

«Ima dobru glavu, pa ne bi škodilo, kad bi dalje nauke nastavio.«

»I ja velim, da ne bi škodilo, ali nije škola za svakoga. Neka mu mi umremo, tko će ga se prihvatiti? Ostao bi na pô puta; zanata ne naučio, a drugomu zvanju ne dorastao, pa će kod zdravih očiju i ruku umrijeti od gladi. Škole su i nauci za sve, ali tko ih ne može svršiti, ne treba mu u to gaziti. Tko može i komu je Bog dao, lako mu je.«

»Pravo govoriš. Raspitaj ga, da čujemo, šta će on reći.«

»Znaš sam, šta će reći, jer vidiš, za čim ima nagnuće i čim se najviše bavi osim knjige«.

»Opet ga je dobro propitati, da se možemo za vremena pobrinuti.«

»Pitat ću,« reče Vladislava.

Kad je jednoga dana sama sjedila s Ivanom u sobi i krpila badava sirotinjsku rubeninu, a on joj marljivo pomagao dodajući nožice, zakrpe, uvlačeći konac u iglu i još koješta obavljajući, reče mu umiljatim glasom:

»Ivo, ti ćeš ove godine svršiti školu.«

»Svakako, ako Bog dâ.«

»Pa šta ćemo s tobom?«

»Na zanat.«

»A ne bi li ti išao dalje u školu?«

»Pravo reći: ne bih! Tko će mene školovati? Svrši nekoliko razreda gimnazije ili realke, pa napokon svrši svu gimnaziju ili realku, ako nemaš para, ne možeš nikud i nijesi nikud prispio, a nijesi naučen kamen tući na cesti. Nemojte misliti, da je ovo iz moje mudre glave. Ovako su neki dan govorila dva gimnazijska đaka, a ja slušam, pa se kaju, što ne odoše u obrt, jer su već neki njihovi drugovi postali kalfe,

pa živu o svojim žuljevima i sa sobom su vlasni; mogu, kud ih volja.«

»Pravo govoriš; tako je! A u koji bi ti zanat?«

»Vidite, gospođo, šta ja najvolim raditi. Meni se čini, da me je za to Bog stvorio.«

»Dobro, dobro; govorit ću gospodinu o tom«.

Gospođa je zbija kazala Jurju Ivanovu namjeru, a njemu odmah pao na um njegov krojač Jakov Perković, najbolji krojački majstor u Spljetu, te je naumio smjestiti Ivana kod njega, neka svrši ono, za čime mu srce teži, da što prije postane koristan i čestit član ljudskoga društva.

XIII.

Ivan izučio zanat.

Školska se godina svršila. Tri, četiri dana iza toga uzeo je Juraj Carević Ivana Tomića preda se na ispit. Pitao ga je:

»Ivane, šta sad?«

»Gospodine i hranitelju moj, prvi za Bogom dobročinitelju, štogod reknete: »Ivane, u vodu!« — ja gotov u vodu: »Ivane, u goru!« — ja gotov u goru: »Ivane u vatru!« — ja gotov u vatru!«

»Ne! Ja to ne ću. Tebi prepuštam, da izabereš zvanje. Ili ćeš u školu, ili na zanat!«

»Na zanat, na zanat! Nije za me škola više. Naučio sam, hvala Bogu, koliko mi za zanat treba, te nijesam slijep kod očiju. Čitanjem dobrih i poučnih knjiga mogu se sâm i dalje usavršivati. Za tri, četiri godine mogu zaraditi svoj svagdašnji kruh, za što Boga svaki dan u Očenašu molimo, pa to mi je dosta. U školama bih se ispatio i izmučio, pa Bog zna, da li bih opet do pravoga hljeba došao.«

»Dobro, dobro, Ivane! A kakav zanat ti misliš učiti?«

»Znate gospodine, da me za krojačlukom srce vuće.«

»Ja se s tijem slažem, jer mi je žena nešto o tome govorila, a i sâm sam vidio, kako si dobro djecu u školi iskrpio.«

Ivan se na potonju primjedbu zacrveni do ušiju, jer je držao, da Juraj za njegovo dobro i plemenito djelo ne zna.

Isti dan išao je Ivan Tomić s Jurjem Carevićem na Gospodski trg, gdje je bila velika krojačka radnja Jakova Perkovića. Došavši reče Juraj:

»Majstore, vodim vam naučnika.«

«Zar Ivana? upita Perković, koji je čuo, kako on zna lijepo krpiti.

»Dȁ, baš Ivana. Imate li mjesto za njega?«

»Sad baš nemam ni jednoga mjesta za naučnika, ali za njega ću već naći, pa ću ga i uzeti. Znam, ako mi ne bude na korist, ne će biti ni na teret i štetu «

»A da se pogodimo, Bog vas vidio!«

»Bit će lako!«

»Vi primate siromašne naučnike na četiri godine. Za to vrijeme imaju kod vas stan, hranu i odijelo, ali osim naukovine rade i druge poslove. Ja bih rad ovako. . . «

»Dete, da čujem!«

»Evo Ivana i Ivan je moj. Ne treba od vas ni stana, ni hrane, ni odijela, ali ne treba osim naukovine ni drugih poslova raditi. Evo vam osim toga još pedeset forinti godišnje, ali da mi ga nakon tri godine oslobodite, dakako ako on bude nakon tri godine dostojan oslobođenja. Hoću, da dječak što prije dođe do svoga hljeba, jer: tko zna, što nosi dan, što li noć?«

»Pravo imate!« odgovori Perković. »Ja pristajem na ponudu, te eto neka Ivan odmah, ako vam je po volji, ostane kod mene.«

I Carevićeu je bilo pravo. Ivan je odmah, taj čas ostao kao naučnik u Perkovića.

*

Prohukala jedna godina, prohukala i druga, primicala se kraju i treća. Ivan Tomić marljivo je učio zanat, a osim toga nedjeljom i blagdanom čitao različne knjige, što ih je imao Juraj Carević u svojoj knjižnici. Kroz sve vrijeme, što je bio na zanatu kod Perkovića, nosio je on nova, gotova odijela naručiteljima, a oni ga po običaju darivali, kako koji. Sve, što je na dar dobio, to je dobro štedio i lijepu svoticu skucao, pa kad se svršavala treća godina njegove naukovine, upita on majstora Jakova Perkovića, da mu pokaže mjeru od odijela svoga skrbnika Jurja Carevića. Majstor mu to pokaza i ne pitajući: Zašto i čemu? Poslije toga raspitao je najstarijega kalfu za majstorovu mjeru, pa je i nju u svoju bilježnicu prepisao. Zatim je pribavio sve, što za dva muška odijela treba, a onda ih počeo izrađivati i po danu i po noći, ama kad majstor ne vidi, bojeći se da ga ne bi upitao, kakav on to posao u njegovoj radionici radi, a on mu ga nije dao u ruke. Morao bi mu kao iskren naučnik kazati, ali bi se tako njegova namjera saznala, što bi mu sve veselje i uživanje pokvarilo.

Došao je i dan Ivanova oslobođenja. Juraj Carević kao ujegov staratelj priredio je dobru večeru. Na nju je pozvao majstora Perkovića i njegove kalfe. Tudje se jelo i pilo. A kad je bilo u polovini večere, ustade Jakov Perković i prozbori:

Dragi moj Ivane! Evo je došao dan, gdje od naučnika postaješ kalfa. Moja je vruća želja, da budeš uvijek čestit, dobar i pošten u svom poslu, kako si bio i dosada, pa se zla ne boj! Da si takav bio, to valja da zahvališ Bogu, gospodaru i svomu dobrom uzgajatelju, a i svojoj dobroj naravi. Ja te ovoga časa oslobađam i evo ti izdajem svjedodžbu, — majstor se maši u džep potraži svjedodžbu, a našavši je pružajući nastavlja: To je svjedodžba, kakvu je malo tko od mene dobio; njom te svakomu na bijelom svijetu preporučujem kao vrsna i svomu poslu vrlo vješta čovjeka. (Ivan prima svjedodžbu i roni suze, te sluša dalje, jer vidi da će majstor Perković nastaviti.) A sad volja ti kod mene ostati s plaćom od jedne krune i pô na dan, ili da se ucjenice pogodimo po komadu; volja ti ići, kamo god hoćeš; tebe za me više ne veže ništa kao ni mene za te. Da si mi živ i zdrav, Ivane moj!«

Svršio majstor Jakov, i kucnuo se najprvo s Ivanom »svojim«, kako ga nazva, koji je u jednoj ruci držao čašu, a u drugoj svjedodžbu, pa onda s gospođom Vladislavom, Jurjem i ostalima, a kad malo otpiše, izgubi se Ivan iz sobe ali ne zadugo, jer evo ga u sobi, gdje nosi dva krasna crna odijela, pa odmah s praga poče:

Moj mili majstore! Bog je hotio pa sam sirota ostao bez oca i matere. Ne znam čestito ni otkle sam, a slika je moga milog zavičaja tako blijeda u mojoj duši, rekao bih gotovo, da je i nema. U glavi mi se vrte dva za me pusta imena: Seonica i Županjac, te osim imena ne mogu ništa više o tim mjestima spomenuti. Bog i dobri ljudi namjeriše me na dobroga gospodina Carevića, koji me prigrli, pa da sam mu na srcu rastao, čini mi se, da ne bi ljepše i bolje postupao sa mnom. Isto mi činjaše njegova plemenita gospođa. Da njih ne bijaše, od mene danas ne bi ništa bilo. Oni me školovahu i turiše vama u obrt. Oni se pobrinuše, da budem prije oslobođen nego drugi naučnici. Vi mi pak sve pokazaste i naučiste me toliko, da ste me mogli iza tri godine proglasiti kalfom. Zahvala pripada najprije Bogu, a onda mojim dobročini-

teljima i vama, majstore, što se to tako zbilo. A za uspomenu na dan moga oslobođenja, vama dobrotvori, ovo (i spusti Jurju krasno crno odijelo na krilo), vama majčina zamjenice ovo, (i metnu pred gospođu zlatan sat, koji je iz džepa izvadio), a vama premili majstore ovo, (pa spusti i njemu lijepo odijelo na krilo). Hvala vam i živjeli!

Rekavši ovo nakloni se i sjede na svoje mjesto. Svi se nazočni zgledaše i začudiše. Nitko se nije ni izdaleka nadao ovako krasnim i skupocjenim darovima. U sebi se pitahu: Otkud li mu novci, da to kupi? I drugi šegrti dobivaju dar, kad nose naručiteljima odijela, ali kad svrše, ne mogu ni najpotrebnijega alata kupiti, već ga posuđuju i rade tuđim, a on je eto tako krasne darove pripravio. Ali valja znati, da je on dobro zavezivao primljene darove i svaku primljenu paru, te ih nije u šećeriće, kolačiće, duhan i druge besposlice ubijao, pa se zbilja ispunilo, da je zrno po zrno pogača, a kamen do kamena palača.

Juraj Carević začuđen reče:

Ivane! Ja te uzeh kao sirotu k sebi. Ti si se pokazao dostojan moje ljubavi, pa ne žalim ni truda, ni troška, što ga na slavu Božju oko

tebe imadoh. Ti si mene i moju domaćicu na dan svoga oslobođenja nadario, iz čega vidim, da imaš dobro srce, koje je puno zahvalnosti. Vidim dakle, da moj trud i trošak nijesu bili uzaludni; vidim, da nijesu propali pod ledinu: sjeme je palo na plodno tlo. Ne misli moj čestiti Ivane, da nije nitko osim tebe mislio na dan tvoga oslobođenja. S tobom smo mislili i ja i moja domaćica. A kad ti meni za moju skrb, moj trud i muku oko tvoga odgoja, jer je teško čovjeka odgojiti, iskazuješ zahvalnost darom, evo i tebi za uspomenu dare na uzdarje. (Juraj potegnu iza ormara nekakvu kutiju, u kojoj se sav krojački alat nalazio i pruži je Ivanu). Evo ti alat, pa njim radi marljivo, radi čestito, radi ustrajno, te ne ćeš biti gladan ni žedan. Svaki je pošten rad častan, a obrt ima zlatno tlo. Dok si u Spljetu, moj si i bit ćeš kod mene. Kreneš li kamo širom svijeta, zadrži moj stari nauk: budi pošten, radljiv, valjan i onako svojim dobročiniteljima zahvalan, kako si bio dosada, pa znaj, da češ daleko dotjerati!

Osim toga svega moraš biti dobar Hrvat, i ljubiti onu grudu, na kojoj si ugledao svjetlost svijeta. A tvoja je rodna zemlja lijepa i bogata prirodnim darovima, pa prostrana: od

Soče do Timoka, od Blatnoga jezera do Bojane i naše sinje Adrije. Na tome velikom komadu živi jedan narod, zbori jednim jezikom, pa te ne treba smetati, što danas jedan veli, da je Slovenac, drugi da je Bošnjak, treći da je Dalmatinac, i t. d., jer znaj, da će doći dan, kad će ovi svi složno, gromornim glasom kliknuti: »Mi smo Hrvati!« To ja veselje dočekati ne ću, ali znam, da će ga dočekati hrvatski rod. A sad mi živ i zdrav bio, moj dragi Ivane, na korist, diku i ponos sebi i svomu hrvatskom domu i rodu!«

Svi se kucaju. Gospođi Vladislavi, majstoru Perkoviću i kalfama bile su suzne oči. Ivan je svoje dobrotvore i majstora poljubio u ruku. A majstor Perković, sav razdragan na Jurjev govor, dometnu:

»Kad već sve imaš, ja ću ti sjutra kupiti šivaći stroj, da možeš i sam raditi, ako ne ćeš kod mene ili kod kojega drugog majstora «

Svi su se u neko doba noći razišli. Nakon nedjelju dana slavio je majstor Jakov Perković oslobođenje svoga čestitog i poslušnog naučnika Ivana Tomića, koji je sad vrstan kalfa, gdje su se opet sve iste osobe okupile za stolom.

XIV.

Oproštaj s dobrotvorima.

Ivan Tomić, kalfa u Jakova Perkovića, šetao je nedjeljom i blagdanom po Spljetu, da se odmori, a radnjim danom bio je u radionici i radio kao mrav. Zar misli netko, da se on pooholio, što je bio tako mlad oslobođen, pa šešir nakrivio na lijevo ili na desno uho, ili ga naturio nad oči, da nikoga na svijetu ne vidi, ili zavalio na zatiljak, da ga je grdoba pogledati. Bože sačuvaj! Ta on je onaj isti u vladanju i držanju, kakav je bio i šegrtom. Njegova je skromnost ostala uz njega, a valjda će je ponijeti i u grob. Pa i ako je mnogu paru zaradio i uštedio, jer njegov poočim ne htjede od njega ni pare primiti za stan i hranu, osim ako je kakav dar njemu i ženi mu Vladislavi donio, što bi Ivan znao činiti prigodom velikih blagdana, opet se nije podigao, da ne bi mogao s njim govoriti, a drugi bi zaista to činili.

Živio je tako Ivan Tomić pune tri godine, plaću brao i dobro je ostavljao. Nije imao u što trošiti. Stan, hrana, pranje: sve mu je bilo badava. To mu se krivo činilo, jer njegovi treći roditelji Juraj i Vladislava Carević, (prvi i pravi, koji mu život dadoše Luka i Janja Tomić

iz Seonice, drugi Mustaj-beg i Šemsi-hanuma Tanković iz Vrela, koji ga malo pridigoše, koji mu krila dadoše, da može u svijet poletjeti, nijesu se više bili dužni za njega brinuti. Svaki zalogaj hljeba, što ga je u njihovoj kući izio, a oni ga nijesu htjeli naplatiti, samo da se može malo zakrpiti, bio mu je isto onako gorak, kao što mu je prvih dana njegova dolaska u njihovu kuću bio sladak.

Jedamput reče Ivan majstoru Jakovu:

»Majstore, skoro ćemo se dijeliti.«

»Šta govoriš, Ivane!«

»Hoćemo, hoćemo!«

»Je li to zbilja tvoja prava nakana?

»Svakako?«

»A što sam ti ja skrivio, da popravim, moj vrijedni Ivane?«

»Ništa mi ne skriviste, niti me uvrijediste, ali eto valja nam se dijeliti. Do koji dan odlazim u Bosnu, u Sarajevo. Tamo, vele, da je dobar rad. Kažu, da su i begovi age počeli nositi odijelo ovoga kroja. Idem pokušati sreću, pa ako mi ne bude išlo, lako je za me: doletjet ću ja kao na krilima u svoj dragi Spljet, svoj novi zavičaj, svomu milom majstoru i predobrim dobročiniteljima Jurju i Vladislavi Carević. Živio vas Bog!

Ustade i skide kapu.

»Zbilja, Ivane, što te tjera?«

»Ima nešto.«

»A zna li gospodin Juraj i gospođa Vladislava za to?

»Ne znaju, ali će skoro doznati.«

»Isti dan uvečer rekao je Ivan svoju odluku gospodinu Careviću i gospođi Vladislavi. Oni su bili osupnuti, tolike godine zajedničkoga boravljenja, a bili su se jedno na drugo privikli i srasli kao nokat i meso. I Juraj je pitao Ivana za pravi razlog, a on mu ga je naveo. Reče mu, da ga je stid uz zdrave ruke kraj poštena zanata živjeti o tuđem hljebu.

»Kad je tako, Ivane naš, a ti pođi u Božje ime, kud te volja. Nadam se, da ćeš ostati čestit u poslu i vladanju, pravi kršćanin i dobar Hrvat, kako si i dosad bio.«

»To hoću, kunem vam se roditeljskim grobovima i ako ne znam, gdje su,« reče Ivan ovu tešku zakletvu i ode na počinak.

A kad je Ivan otišao, prozbori gospođa Vladislava:

»Šta ćemo sad, Jurju?«

»Moliti se Bogu i raditi svoj posao, kao što smo i dosad.

»Ali, bit će nam bez Ivana neobično, kao da je sve pusto.«

»To znam, ali i rođeni se roditelji rastaju sa svojom rođenom djecom, pa živu. Tako ćemo i mi. Isprva neobično, a poslije kao da ga nije ni bilo. Neka ide momak — sad već nije dječak — za svojom srećom. Nije loše malo svijest promiješati, da se čovjek svačemu priuči. Učeni ljudi kažu, da je svijet najbolja škola.«

»I ja znam, da je tako i vidim, da je tako, ali mi ga je ipak žao «

»Ta i mora ti ga biti žao kao i meni. Ljudi imaju mačku, psa, pijevca, kokoš, kravu, konja ili koju bilo životinju, pa kad se s njom rastanu, žale je, kamo li ne bi čovjek za čovjekom žalio, s kojim je dobar dio svoga života proboravio. Vidio sam u jednom selu, gdje je težak poveo kravu na pazar, pa je u kući nastao jad i plač, krivljevina i uzdisaji, kao da iz kuće nose mrtvaca. Djeca se vješala o vrat, o rogove, te se ni onda nijesu mogla utješiti, kad im je otac rekao, da će im dovesti bolju, koja će dvaput više mlijeka davati nego ova. On je zbilja kupio bolju i ljepšu kravu, ali djeca i drugi ukućani staviše stotinu mana na nju govoreći, da nije u Mrkolje rep kao u Zekulje,

da su joj rogovi kraći, papci širi, dlaka čupavija i Bog ti ga zna, šta još ne rekoše.«

Nekoliko dana iza toga razgovora bio je Ivan Tomić spreman za put. Čas rastanka sa svojim dobročiniteljima, s majstorom i sa znancima bio je težak. Ali, što je došlo, došlo je, pa je valjalo da se svrši. Njemu je kucnuo čas, da se rastane s njima i sa Spljetom, Zvonimirovim gradom, gdje se naš hrvatski kralj Zvonimir 1076. okrunio kraljem hrvatskim. Čas je zaista bio gorak, ali ga je ljudsko srce ipak pregorjeti moglo i moralo, jer čestoput preturi čovjek i težih stvari preko svoje glave, pa opet ostane živ.

XV.

Put u Sarajevo.

Istom što je zarudjela zora ranoranka, a Ivan Tomić bio je već spreman za put. Zvonimirov je grad počivao u mrtvilu. Kuća Jurja Carevića bila je u živom gibanju. Gledalo se, da Ivan ne bi što zaboravio, što bi mu poslje moglo trebati. U jedna je kola strpao ono svoga alata i drugu prtljagu. Oprostivši se s Jurjem i Vladislavom i s majstorom Perkovićem, koji se tudje našao, sjede na prtljagu i krenu, a oni

ga plačnim očima ispratiše. Htjeli su ga svi pratiti do Solina, ali on to nije dopustio, govoreći, da bi mu dvostruko teži bio rastanak. Kočijaš je opuknuo bičem i viknuo: »De Mrkove, de Kulašu!« Konji su pojurili uskim ulicama i za kratak čas mu je bio za leđima Spljet i hrvatsko more, modra Adrija, a pred njim se pokazao starodrevni Solin. Oko podne mu se pokazao Klis, za koji hrvatski Homer fra Grga Martić pjeva:

»Teško Klisu, jer je na kamenu,
A kamenu, jer je Klis na njemu.«

Tudje je malo otpočinuo i založio. A imao je šta. Gospođa Vladislava je svega pripravila u izobilju, pa da je putovao u Ameriku, moglo mu je doteći. Iz Klisa krenuo je u Sinj, gdje je noćio, a sjutradan poslao je robu i oruđe preko Bilog briga i Prologa u Livno, pa dalje preko Borove glave, preko Maloga i Velikog Malovana, gdje je Stržanj, u Kupres. Tu su ga trebale stvari da čekaju, jer je on sebi najmio konja, pa će on preko Trilja i Kamešnice u Vrela, a onda u Seonicu, da vidi rodno gnijezdo i da obiđe majčin grob.

Tako je i bilo. Jahao je Ivan Tomić preko Trilja, udarao kroz mnoga sela i došao u Studence, gdje ga je nekoć nekakav seoski dječak

Ilija toplo primio na konak i uputio s Petrom Vrgočevićem u Spljet Odmah je prepoznao selo, jer se u njemu nije gotovo ništa promijenilo, raspitao za Ilijičinu kuću i u nju se uvrnuo. Našao je tamo Ilijinu majku Baru i kazao joj, tko je, čemu se ona vrlo čudila. Taj čas Ilija nije bio kod kuće. Bio je na vojnim vježbama u Kotoru. Pitao je za Vrgočevića, pa kad je čuo, da je vrijedni starac otišao Bogu na istinu, plati jednu sv misu za ispokoj njegove duše. Tudje darova on Ilijinu mater za nekadašnji prijateljski doček i popudbinu: sir i jarku, pa otište preko gole Kamešnice u Vrela. Uzalud je usput tražio okom mjesto, gdje je s mrkonjom noćio, što ga je uputio u Spljet, a na rastanku preporučio i sebe i njega u Božje ruke.

Već s Kamešnice idući preko Aržana ugledao je Ivan dugačko Livanjsko polje sa Ševarovim blatom, ugledao razliveno Buško blato (jezero), u kojem ima izvrsne ribe; pred njim se pokazala Staretina, Golja, Cincar više Livna, Tršnica više Duvna, Stožer nad Kupresom, Kongora nad Seonicom, Zavelin, Radovan, Makljen i još mnoge druge neizbrojive bosanske šumne planine i krševite hercegovačke gore. Vidio je i Duvanjsko polje sa Stipanićima, gdje se krunisao prvi hrvatski kralj Tomislav

god. 925 i gdje njegova majka boravi vječni san. Sjetio se onoga časa, kad ga je dobri Mustajbeg svezao za se na konja i odveo u Županjac. Sve ga je to u kasnoj jeseni sjetilo na prepaćenu djetinju dob, pa mu se gorke i pregorke suze svrnuše na oči i istisnuše uz težak uzdah riječi: »Oh, Bože!«

Konj je pod njim po neravnu putu posrtao i napokon je pri zalasku sunca, koje je pozlaćivalo gole bregove i žuta strništa, prispio u Vrela. Sretnuvši prvoga seljaka raspita ga za Mustaj-begov odžak. Ali mu seljak kaza tužnu priču o Mustaj-begu Tankoviću, kako je malo prije zauzeća Bosne poginuo negdje ratujući proti eškiji na Crnim potocima, kako mu se hanuma u svoj rod odselila, a sad nad tvrdom kulom gospodari Omer-beg, njegov bratić.

Ivanu se dalo na žao, kad je sve to čuo. On ipak odluči ući u onaj dom, gdje je kroz pune dvije godine pažen, kao rođeno dijete jeo u slast Tankovićev hljeb. Odlučio je noćište zaiskati.

Što je Ivan Tomić odlučio, to je i učinio. Bio je primljen kao stari znanac. Tu večer nije se ništa drugo govorilo nego o poginulom plemenitom i dobrom Mustaj-begu, njegovoj kao kruh dobroj Šesi-hanumi, o vjernom slugi

Mehmedu, koji ga eškijom zvaše, a on mu odgovaraše, da je Turčin, što je beg oštro zabranio. A kad je čuo od Omer-bega, da i Mehmeda crna zemlja, majka naša krije, srce mu se od boli i saučešća raskipjelo, pa je proplakao i kroz plač progovorio: »Mehmede, Mehmede, dobro se sjećam, kako si me ti kroz ovaj odžak vodio, pokazivao mi begove arapske atove i bedevije, krave maldovanke, ambarove pune svakoga žitka, pčelinjak i vrt, u kojem smo brali zajedno povrće za kućnu potrebu. Gdje li je sad ono doba?«

Prenoćivši tudje i oprostivši se s Omer-begom udari Ivan Tomić u Seonicu Beg je bio tako dobar, da mu je dao svoga jednog najmenika, neka mu kalauzi t. j. neka mu pokazuje put.

Malo iza podne prispio je Ivan u Seonicu. Odmah je pitao za župni stan Kad je napitao, uvrnuo se tamo. Tu je saznao, da fra Vice spava, ali da će se brzo probuditi, jer da je sunce poodmaklo Ivan je sjedio u hladu jednoga jablana pred trošnom kapelom, kako se u Bosni i Hercegovini zovu župni stanovi, u kojima je jedna sobica služila za kapelicu, gdje je svećenik svako jutro služio sv. misu, jer nije bilo crkve.

Kad se fra Vice Dumančić probudio i kad je Ivan bio kod njega najavljen ne kazavši: ni tko je, ni što je, jer se to nije moglo od njega ispipati, pozva ga časni otac, da čuje, šta bi rada taj stranac.

Ivan Tomić pristojno pokuca na vrata župnoga ureda, otvori ih, uljudno se nakloni, nazva Isusa i reče:

»Ja sam Ivan Tomić, sin Luke Tomića i pokojne Janje, vaš župljanin, pa sam došao, da se štogod raspitam o svom rodnom mjestu i rodu.«

»Izvolite sjesti«, reče velečasni i nastavi: »Vi ste Ivan Tomić, sin Luke Tomića i pokojne Janje. Oprostite, ali ja o tome ništa ne znam. Zvat ćemo moju babu. Možda bi se ona sjetila, jer je ona ovdje već devet župnika dvorila.

Na poziv uđe baba, pa kad joj se reče, o čem se radi, učini:

»Jest, jest, dušo! Luka Tomić, pokoj mu duši, što je istukao Ristu Saviša u Županjcu, pa zbog toga pobjegao u fra Boninu i don Musićevu četu i ostavio iza sebe ženu Janju i nejaka sina Ivu, poginuo je, kad je ono eškija udarila na Vrela. Prije toga poginula mu je žena Janja na Duvanjskom polju, blizu Stipa-

nića. I sad joj se zna za grob. Vele, da ju je ubio onaj obješenjak Risto, ali ne ću duše gubiti. To Bog zna najbolje. Šta joj je s djetetom bilo, to nitko ne zna. Danas u onoj istoj kući živi Mate Radetić i njegovu zemlju obrađuje.«

Fra Vice uze nekakvu veliku knjižurinu, poče po njoj premetati i nađe među vjenčanima Luku Tomića i Janju Veljačića, a za tim u drugoj knjizi nađe među rođenima Ivana Tomića zabilježena kao sina Luke Tomića i Janje od Veljačića. Babine se riječi dakle obistiniše i Ivanovi navodi. A za tim župnik upita:

»Sjećate li se, šta je s vama bilo iza smrti pokojnice?«

Ivan mu je sve ispripovijedao, što je bolje znao i umio.

Nakon toga pripovijedanja i drugoga razgovora poveo ga velečasni do očinskoga doma. Slika o kući rođenici bila je Ivanu tamna. Jedva se pomalo iz daleka sjećao. Bio je vrlo uzbuđen i tronut, kad je sve to vidio, kud je nekad gologlav, bosonog i golokrak hodao, trkao i skakao, ali je nastojao, da to uzbuđenje na njemu fra Vice ne primijeti, jer on već nije dijete, nego veliko momče, pravi Hrvat-junak.

Razgledavši to vrnuše se u župni stan. Ivan poče drriješiti konja, da proslijedi svoj

put preko Županjca u Kupres i dalje u Sarajevo, ali mu to fra Vice ne dade, već ga zaustavi na konaku.

Sjutradan je jahao Ivan Tomić iz Seonice preko Duvanjskog polja, što ga je po narodnoj priči beg Kopčić za dan na konju objahao i od sultana na posjed dobio. Prije toga platio je Ivan mise za svoje pokojne roditelje. Osim toga ostavio je kod fra Vice svotu, da mu se materi za krst pobrine, kao što mu se otac nebeski brine za očev, kiteći ga crnom zemljom i zelenom travom, kiteći ga šarnim cvijećem i vitim drvećem. Fra Vice mu je dao staroga momka Juru, da mu pokaže majčin grob, a Jura je pripovijedao Ivanu mnogo zgoda iz onoga doba tako živo, kao da su se jučer zbile ili kao da se taj čas pred njegovim očima zbivaju.

Došavši do materina groba, koji mu je Jura već iz daleka pokazao, klisi Ivan s konja, pruži uzdu Juri, a onda pade, koliki je dug i širok po hladnom grobu nezaboravne majke svoje, tužno naričući za neprežaljenom roditeljkom svojom. A kad je već malo srce utažio i jadu odolio, reče Juri:

»Ovdje baš, za njezinim leđima sjedio sam, kad ju je već smrtna cijev s crnom zemljom

sastavila i držao sam komad crna kruha u ruci, kad je pokojni Mustaj-beg Tanković sa svojom četom najahao, mene našao i odveo sa sobom u Županjac, a poslije u svoje odžake u Vrelima.

XVI.

Ivan je postao svoj u svome.

Ivan Tomić dojahao je u Županjac, malo otpočinuo, pa krenuo kroz Šnjicu preko Stržanja, gdje se nalazi kula nekakve crne kraljice, u Kupres. Tudje je sve svoje stvari našao u redu. Noćivši ovdje udario je niz šumovitu Plazenicu u Bugojno, onda preko Donjega Vakufa kroz vezirski grad Travnik, pa Busovaču i Kiseljak izbio je u šeher-Sarajevo. Ovdje je raspitao, koji je majstor najbolji, da se u njega pogodi, pa mu svi rekoše, da je prvi majstor Anto Peršić, gradski zastupnik, koji je od svete stolice odlikovan krstom: »pro ecclesia et pontifice«, što hrvatski znači: za crkvu i papu.

Ivan se kod njega prijavio, a on ga za svjedodžbu o svršenom zanatu upitao. Tomić mu je pokazao svjedodžbu, u kojoj je krupnim slovima pisalo:

S v j e d o d ž b a

kojom se svjedoči, da je Ivan Tomić, rimokatolik iz Seonice u Bosni, momak od 16 ili 17 godina, što se točno ne zna, jer krštenice nema, kod mene krojački zanat potpuno na moje veliko zadovoljstvo svršio, te ga ovim kao poštena, valjana, marljiva i svomu poslu i zvanju vrlo vješta radnika svakomu, što se može bolje, preporučujem.

U S p l j e t u, 25. listopada 1885

J a k o v P e r k o v i ć,
krojački majstor.

Vidjevši Peršić ovako izvrsnu svjedodžbu, a imavši tada pune ruke posla, primi ga objeručke, a Ivan ubrzo dokaza, da je toga dostojan. Radio je neumorno dan i noć: jedno, da svoga novog majstora što bolje zadovolji, a drugo, da sebi koji groš više privrijedi, jer se pogodio na komad izrađena posla, a ne na dan.

Bio Ivan Tomić kod Peršića pune dvije godine. Za ono vrijeme nije zaboravio svojih dobročinitelja, ni majstora Perkovića. S njima je često dopisivao i javljao, šta se u Herceg-Bosni radi. Slao im je pače različnih stvari na

dar, koje su u Bosni obični, a u Dalmaciji ih nema nikako, a oni su se čudili tomu ne znajući, za što je što, dok ne bi iz pisma pročitali. U posljednjem svom pismu javljao je Jurju Careviću, kako se u Sarajevu namjerava osnovati hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo »Trebević«, u kom će on biti, ako Bog zdravlja dâ, dvostruki člani podupirajući, jer ima otkle, Bog mu dao, : izvršujući, jer je znao dobro uz hrvatsku tamburicu kucati, a ni grlo mu nije bilo loše. Juraj se tomu silno veselio, jer je vidio, da se njegove riječi ispunjuju, te da će ipak jedamput doći do toga, da ne bude: Kotorana, Dalmatinaca, Primoraca, Ličana, Srijemaca itd, već će se sve iz hrvatskih jakih grudi bratski oriti: »Mi smo Hrvati!« — Svaka mu je žila od radosti treptila, kad je to pročitao, da se i u Bosni počela hrvatska svijest buditi, koja je zamirala ća od g. 1463. i gotovo već bila zamrla — ali vatra u pepelu tinja, — da je na novo ne probudiše vatreni Hercegovci i ljuti Krajišnici (iz Turske Hrvatske, koja je među Unom i Vrbasom), koji su tada na naucima u Sarajevu bili Ne pjeva badava Martić:

»Udar iskru u kamenu nađe,
Bez njega bi u kam očajala.«

Nije dugo iza toga bilo, Juraj Carević javljaše svome štićeniku Ivanu, kako se njegova draga i nikad nezaboravljena Vladislava preselila u vječnost. Neumolna ju je smrt pokosila, a on je otišao u mir, kupio vinograd na Marjanu, pa se tamo poput cara Dioklecijana, koji je silno progonio kršćane i koji je stolovao u našem hrvatskom Srijemu, bavi gojenjem vinove loze i sađenjem povrća, pa pod sobom motri kraljevski Zvonimirov grad Spljet, hrvatsko more i grob među borovima, gdje mu počiva vjerna druga, a tu se nekud kočio manastir, iz kojega izvukoše Stjepana II., da ga iza Zvonimirove smrti okrune kraljem hrvatskim u Solinu, god. 1089.

Ova se vijest vrlo neugodno dojmila Ivana. Bio je neutješljiv u svojoj tuzi, ali na Boga nije mogao žaliti. Bog ju je dao, pa ju je i uzeo, a prama njezinoj zasluzi dao joj je dostojno mjesto u kraljevstvu nebeskom.

Iza dvije godine najavi on majstoru Peršiću, da istupa iz njegove radnje. Govorio je da mu je žao, što ga mora ostaviti, ali da je uvidio, da bi za njega bilo bolje, da osnuje samostalnu radnju, pa da radi na svoju ruku. Peršić se nije ništa ljutio, pače mu je nudio i gotova novca, da otvori radionicu, na čem mu

je Ivan prijateljski zahvalio govoreći, da ima dosta, da radnju otvori, a ako mu baš ustreba, da će se tad već lako na njega obratiti.

*

U Latinluk ulici, blizu Latinske ćuprije (mosta) — danas se zove Appelova obala, — kočila se dvokatnica Jovana Ćirića. Tudje je negda hrvatski Homer, fra Grgo Martić, imao malu crkvicu, župni stan i školu, što je sve za velikoga požara 1879. izgorjelo, samo je namještaj spasen i zastava, što ju je bosanskoj mladeži darovao g. 1867. Josip Juraj Strossmayer, biskup bosanski i srijemski ili đakovački. U prizemlju te dvokatnice bila su dva dućana. Jedan od njih uzeo je pod kiriju Ivan Tomić za svoj obrt, pa više njega izvjesio tablu, oko koje se omotala hrvatska trobojnica s natpisom:

Ivan Tomić krojač.

Unutra radi on s tri kalfe i nekoliko šegrta dan i noć, jer su bezi i age počeli nositi tijesne haljine, pa nikad posla svršiti.

Osnovalo se i hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo Trebević god. 1884., kojemu je

hrvatski pjesnik Veljko Obradov (Ante Jukić) bio glavni pokretač, a tudje je Ivan Tomić uz dičnoga Slovenca profesora Josipa Žnidaršića bio najmarljiviji član. To društvo namjeravalo je godine 1900 razviti svoj barjak, koji su mu zagrebačke gospođe dobrohotno poklonile. O tom svečanom činu pisale su sve hrvatske novine na dugo i široko pozivajući svu hrvatsku braću na ovu rijetku proslavu. Ivan sam šaljući raspored svečane proslave svomu dobrotvoru Jurju Careviću i pozivajući ga sebi da mu dođe, za gosta među ostalim pisao je i ovo:

»Ovdje će se, dragi moj poočime, sastati sve, što hrvatskim duhom diše. Različna društva, koja probraše sebi zanosna imena naših krajeva, naših gora, naših kraljeva i vojvoda, pjesnika, književnika, glazbenika, glazbenih nastroja i tomu slično, najaviše svoj dolazak. Samo da Vam napišem neka imena, a ostala ćete čitati u novinama. Evo Vam: Trebević kao kućedomaćin, Vlašić, Dinara, Majevica, Zvijezda, Kolo, Podravac, Posavac, Krajišnik, Graničar, Gundulić, Preradović, Lisinski, Tomislav, Zvonimir, Tvrtko, Zmaj od Bosne, Zvono, Hrvat, Slavuj, Dvojnice, Davor, Lipa, Vijenac, Sloga, Nada, Sloboda, Zora, Primorski Hrvat, Rasa-

dnik, Vila itd., različna sokolska društva i hrvatske čitaonice iz svijeh hrvatskih krajeva od Soče do Timoka, od Blatnoga jezera do Bojane i plavetne Adrije, pa i spljetsko gradsko zastupstvo bit će zastupano, jer će sam glavom načelnik gospodin Vicko Milić doći bosansko-hercegovačkim Hrvatima u pohode na proslavu, te se nadam, da ni Ti ne ćeš ovu krasnu zgodu propustiti, kakve nije Bosna doživjela od izumrća kraljeva hrvatske krvi, ni od doba Tvrtka I. Ponosnoga.

XVII.

Zaglavak:

3. lipanj 1900. bit će zabilježen zlatnim slovima u povijesti hrvatskoga naroda, a napose u povijesti Herseg-Bosne. Toga se dana razvila svečano hrvatska trobojnica pod visokim Trebevićem na obali brzoteke Miljacke, koja kao pomamna juri u valovitu Bosnu, a s njom u mutnu Savu, pa dalje u tihi Dunav, koji se lijeno i lagano uvlači u Crno more donoseći mu silnu vodu s hrvatskih visokih gora.

Dan prije prispjela je silna množina hrvatskoga naroda na sarajevski kolodvor i očekivala mnoge goste, što su jurili brodskim vlakom

iz ravne Slavonije i pitomnoga Srijema, iz bogate Bačke i Banata, iz bijeloga Zagreba, plemenitoga Zagorja, iz gorskih hrvatskih krajeva. Kranjske, Štajerske i Koruške, iz sirotne Istre i iz kršnoga hrvatskog Primorja. Hercegovačkim vozom dolazila su naša kršna braća Dalmatinci iz sve Dalmacije: iz Zvonimirova grada Spljeta i hrvatske Atene — Dubrovnika, iz Makarske, kolijevke starca Milovana (Kačića), iz Buke od Kotora, kako starac Milovan u svom »Ugodnom razgovoru naroda slovinskog« naziva Boku kotorsku, pa iz kršne zemlje Hercegovine, kojoj Stjepan Vukšić g. 1448. dade ime postavši hercegom zemlje sv. Save, a prije se ova pokrajina zvala Hum ili Zahumlje. Taj je voz bio svečano okićen. Na njemu su se vijale hrvatske trobojnice, a veseli takoder trobojnicama okićeni putnici virili su kroz prozore i jedva čekali, kad će proći tunele u Ivan planini, da ugledaju plodno Sarajevsko polje i na njemu šeher-Sarajevo, gdje će se naša krasna zastava razviti i vijoriti, da je svi bijesovi ne će moći srušiti, ni po njoj gaziti, kao što je nijesu nikad ni gazili, jer Hrvat svijestan sama sebe i svojih svetinja, zna to neustrašivo braniti i čuvati i svojim potomcima na obranu i čuvanje ostaviti.

*

Juri voz. Svjetina se tiska. »Dolaze Dalmatinci i Hercegovci« — govori svjetina. Već se iz voza čuju gromki povici: »Živio!« I ne bi dugo, voz stade, a iz njega se prvi pomoli postar gospodin, a za njim navriješe ostali. Pred ovoga gospodina svečano stupi mlad, crnomanjast čovjek, crne frčkave kose, s naočarima na nosu, te krasno, zanosno, svečano, ganutljivo i oduševljeno prozbori nekoliko riječi. Taj je gospodin bio dr. Nikola Mandić, rodom Travnjak, odvjetnik u Sarajevu i predsjednik »Trebevića.« Onaj stari gospodin isto mu tako prijateljski zahvali, kako ga je onaj dočekao prijateljski a to je bio načelnik Zvonimirova grada Spljeta, gospodin Vicko Milić. Uz njega stajaše čovjek poguren, duge sijede brade, u koga se upiljile oči jednoga između članova Trebevićeva odbora, pa nikad ne trepću. Očito ga poznaje, te bi mu priskočio kao igla magnetu, ali ne smije kvariti red, dok se govori ne svrše. Ali kad se pozdravni i odzdravni govor svršio, moglo se vidjeti, kako se stari bradaš i jedan mladi čovjek od srca grle i ljube, te se ne mogu s junačkih grudi rastaviti. Bili su to Juraj Carević i Ivan Tomić.

Sjutradan se razvila hrvatska trobojnica svečanim načinom u srcu Bosne usred dugoga

i širokog šeher-Sarajeva. Nad njim je bdila s nadnesenim golim sabljama hrvatska sveučilišna omladina iz Bosne, te se zavjerila, da će sa svima nazočnima bez razlike vjere braniti taj sveti znak riječju, perom i golim mačem izlažući za njega svoju čeličnu grud i prolijevajući svoju toplu, rumenu krv. Tu su bili i Juraj Carević i Ivan Tomić, pa su taj čin toplim suzama radosnicama poškropili i blagoslovili.

Dugo su uvečer Juraj i Ivan o tom svečanom činu govorili. Prije nego će na počinak, upita Juraj Ivana:

»A čija ti je ovo kuća, gdje stanuješ?«

»Moja i tuđa«.

»Kako to?

»Već sam preko polovice njezine vrijednosti u nju uložio i na nju se uknjižio. A kako moj gazda Jovan Ćirić ne vraća duga, a svaki ga dan ovrhom napastuju, bit će prinuđen, da mu isplatim ostatak, pa da kuću posve na se prenesem i u svoje vlasništvo pribilježim i ubrojim«.

»A otkud ti novac?«

»Ovih deset« — pokaza Ivan na prste — zaradili su to davno, a štednja i umjeren ih život uščuvao«.

Carević je otišao već spavati. Ivan je ostao njišući sina Zvonimira na koljenima, jer se već pred tri godine oženio s jednom siromašnom, ali čednom i poštenom djevojkom. Da lakše djetetu san pane na oči, on ga je na koljenima njihao i pjevao mu.

Dijete je međutim zaspalo. I Ivan Tomić pomolivši se Bogu prevalio se i slatko zadovoljno spavao, dok ga nije probudila rujna zora, što se povezla na svojim vatrenim kolima preko visoke Romanije i Grdonja i hrvatskom rodu donijela dan bolje budućnosti, novu sreću i slobodu, da može i smije reći: »Ja sam Hrvat, a predi su mi bili: Tomislav, Zvonimir, Krešimir, Svačić, Kulin, Tvrtko, Zrinjski, Frankopan i druge neugasive zvijezde na hrvatskom nebu«, — što prije toga nije smio izustiti, ako nije htio s onu stranu brave putovati ili globu platiti. — Mogao je sad dodati: »Ako mi sve na svijetu otmete, to mi ne možete oteti, jer mi je to rođena majka slatkim mlijekom prvi dan moga rođenja na ovaj svijet u srce i dušu uštrcala; ugodnim me hrvatskim pijevom u mekoj zipci odnjihala, pa hoću, da me kao pravoga Hrvata, ne kao Hrvata po rodu i Hrvata na jeziku, nego i kao Hrvata na djelu i činu, tužnom hrvatskom naricaljkom u grob hladni polože«.

Kad su se Ivan Tomić i Juraj Carević ujutru probudili, čulo se s ulica i trgova: »Živjela Herceg-Bosna! Živjeli Hrvati!« — što su vikali hodčasnici, koji su se vraćali s »Trebevićeve« proslave.

I mi velimo i recimo: »Živjeli Hrvati!« ali nesamo jezikom, nego i činom, kako to čini Ivan Tomić, jer u njegovoj radionici stoje tri limene štedionice, na kojima piše: »Za društvo sv. Ćirila i Metoda«. — »Za hrvatsko potporno društvo«, — »Za Napredak«, gdje on dnevno po trideset filira ulaže, u svaku štedionicu po deset, a ne dâ svomu nijednom prijatelju, ni naručitelju iz svoje radionice izići, dok u koju ne spusti makar i samo jedan filir.

Tako valja, Ivane Tomiću! Daj, Bože, da nađeš mnogo dostojnih nasljednika! A hoćeš, ako Bog da, kako mi nešto potihano na uho šapće.

Sadržaj.

